

BEYHAKÎ VE HADİS RİVAYETİNDE RÜYAYA VERDİĞİ DEĞER

Yrd.Doç.Dr. Enbiya Yıldırım¹

Ehl-i sünnet kelamcıları bilgi edinme yollarını üçe ayırmaktadır: a) Duyular: İşitme, görme, koklama, tatma ve dokunma olmak üzere beştir. b) Doğru haber: Bu da iki kısma ayrılmaktadır: Mutevatir haber. Peygamberlerin gösterdiği mucize ile doğruluğu teyid olunmuş haber: Bu da istidlal yoluyla da olsa kesin ilim ifade eder. c) Aklî tefekkür. Bu iki çeşittir: Zorunlu (bedîhî) bilgi. Düşünmeden, ilk bakışta meydana gelen bilgidir. Her küllün kendi parçasından meydana geldiğini bilmemiz gibi. İstidlâlî bilgi. Düşünme türlerinden birine ihtiyaç gösteren bilgidir; dumanı gördüğümüz zaman (buna sebep olan bir) ateşin mevcudiyetine intikal edişimiz gibi.²

İlhamın durumuna gelince, ilhamın dini konularda bilgi kaynağı olmayacağını söyleyen ilk sünnî kelamcısı İmam Maturididir.³ Ona göre ilham, bilgi sahasında kaos ve fikir ayrılıkları yaratır. Gerçek bilgiye ulaşmayı imkansızlaştırır. Bütün çabaların sonunda, onunla ilgili ortak bir değerlendirme standardı ve anlaşma için müşterek bir zemin bulunmadığından, ilham, insanlığı parçalanmaya ve yıkıma götürmekten sorumludur.⁴ Onun gibi düşünenlere göre, Kur'ân insanın doğru bilgiye ulaşması için başvurması gereken kaynakları duyular, akıl yürütme ve vahiy olmak üzere üç noktada toplamıştır. Oysa ilhamî bilgilerin elde edilmesiyle ilgili açık ifadeler yoktur. Ayrıca ilhamî bilgiler kontrolü olmayan sübjektif bilgilerdir. Bu sebeple, ilhamın bilgi kaynağı olduğunu iddia etmek kadar olamadığını söylemek te mümkündür.⁵ Bu kabul yanında el-Gazâlî, er-Râzî⁶, İbn Haldûn, İbnu's-Salâh, eş-Şevkânî, ez-Zebîdî, Şehâbeddîn el-Âlûsî gibi alimler, takva sahibi bazı kimselere gelen ilhamın geçerli bir bilgi kaynağı olabileceği görüşüne meyletmişlerdir.⁷

Sadık kimselere sadık rüyalar vasıtasıyla gelen bilgiye, bunun epistemolojik değerine gelince: eş-Şevkânî Hz. Peygamberi rüyada görme hususundaki yaklaşımları üç grupta toplar:

a) Ebû İshak'ın da içinde bulunduğu bir cemaata göre bu rüyalar bağlayıcıdır ve içeriğiyle amel edilmesi gerekir.

b) Hz. Peygamberi görmek hak olmasına rağmen, -şeytan onun suretine giremeyecek olsa bile- hüccet değildir ve bununla şer'î bir hüküm sabit olmaz. Zira uyuyan kimse, hadis tahammül edebilecek durumda değildir çünkü aklında tutma melekesi o an yoktur.

¹ C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi. (Bu makalenin hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Doç.Dr. Bünyamin Erul, Yrd.Doç.Dr. Ahmet Yıldırım ile Yrd.Doç.Dr. İsmail Çalıışkan'a teşekkür ediyorum).

² Bkz. es-Sâbûnî, *Mâturidiyye Akaidi*, Ankara-1982, s. 55-6; Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi*, İstanbul-1985, s. 70-9.

³ Yavuz, Yusuf Şevki, *İlham*, DİA, XXII/98-9.

⁴ el-Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, İstanbul-1979, s. 4-10, Ali, Eyyub, *Maturidilik* (M. M. Şerif'in *İslam Düşüncesi Tarihi* içinde), İstanbul-1990, I/300.

⁵ Bkz. Yavuz, a.g.e., XXII/99.

⁶ er-Râzî de bu grupta zikredilmektedir ancak kendi eserinde şöyle demektedir: "Artık sana belli olmuştur ki, insan, ancak a) duyularla algıladığı, b) veya acı ve tat gibi, nefsin yaratılışında bulunduğu nesneyi, c) veyahut varlığı, birliği, çokluğu tasarlayabilir. Bunların dışında kalanları şüphesiz tasarlayamaz." Râzî, *Kelam'a Giriş*, Ankara-1978, s. 16. Bununla beraber o, ilham alanlar, sihirbazlar, rüya yorumcuları, kâhinlerin gaybla ilgili bazı tespitlerinde isabet kaydedebileceklerini söylemektedir. Bkz. er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Tahran-Tsz., XXX/169; Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta-1994, s. 36. Musa Carullah da (1949) bilgi edinme yollarını üçe ayırır ve keşfi de zikreder: Aklî bilgi, naklî bilgi, keşf. "Keşf ve ilham da kesinlik ifade eder. Hatta keşf ve ilham, Allah'tan olduğu için, aklın da üstündedir. "...Allah dilediğini nuru ile aydınlatır." en-Nûr/24, 35. Cârullah, *Kitâbu's-Sünne*, Ankara-1998, s. 91-2.

⁷ Bkz. eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhû ilâ Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usul*, hzr. Şaban Muhammed İsmail, Kahire-1992, II/287; İzmirli, İ. Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Ankara-1981, s. 35-6; Yavuz, a.g.e., XXII/98. İlhamla ilgili güzel bir değerlendirme için bkz. Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul-1996, s. 224-30. Süfilere göre akıl ve nakil belli ölçülerde dini bilgilerin kaynağı olmakla birlikte en ulvî ve kutsal dini bilgiler keşif ve ilhamla elde edilir. Bkz. İzmirli, a.g.e., s. 36. Süfilere yaklaşımı ve konuyla ilgili örnekler için bkz. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara-2000, s. 40-9.

c) Dinen sabit olan bir hususa aykırı olmadığı sürece rüyayla amel edilir.⁸

Rüyayla rivayet hususunda kimlerin esnek bir bakış açısı takındığı hususunu irdelediğimizde, eş-Şâtübî'nin (790/1388) yanılma payını ön planda tutmak suretiyle sadık rüyalara haklılık payı verdiğini görmekteyiz. Ona göre, Hz. Peygamberin ümmetinden hiç kimse masum değildir. Gördükleri rüyaların şeytandan kaynaklanan düş olması mümkündür. Ayrıca, keşifleri de hatalı olabilir. Bunların vakiyaya uygunluğu ortaya çıksa, hatta aynı şey defalarca tekrarlınsa, yine de vahyin kontrolünde olmadığı için hata olasılığı her zaman vardır. Zira, rüyanın doğruluğu ortaya çıkıncaya kadar vehim ve hatalı olma ihtimali her zaman söz konusudur. Gerçekleşince rüya veya keşif değil, doğrudan hadisenin kendisi esas alınmalıdır.⁹ “Dolayısıyla esas olan yine mevcut naslar olmakta ve bunun dışındaki vasıtalar kanaatin kesinleşmesinde bir tali destek kabul edilmektedir.”¹⁰ eş-Şâtübî, başka bir yerde de, şeriata uygun rüyalarla amel edilebileceğini söylemekte ve dinin naslarını ön plana almaktadır.¹¹

Rüyayla rivayete kapı aralayanlardan biri de el-Leknevî'dir (1304/1887). Rüyayla alınan hadislerle niçin ihticac edilmeyeceği hususunda kendisiyle yapılan bir müzakereyi aktarmak suretiyle yaklaşımını ortaya koyar:

“Hakikat ilimleri ile Şeriat ilimlerini üzerlerinde toplamış olan bazı şeyhler, nasıl oldu da bu mevzu rivayetleri kabul ettiler ve bunları tasavvufla ilgili kitaplarına aldılar?” diye sordu. Ona, “her müslüman hakkında hüsn-ü zan beslediklerinden ve bir müslümanın Hz. Peygamber adına yalan söylemeyeceğini düşündüklerinden böyle davrandılar” cevabını verdim. Bu sefer *“oysa bazı sufiler bu hadislerin senedlerini kendi defterlerinde zikretmişlerdir. Bu durumda bunlara nasıl itibar edilmez?”* dedi. Buna da şu cevabı verdim: “Hz. Peygamberle arasında iletişim zincirinde kopukluk olduğu için, bunları isnadsız olarak zikredenlerin rivayetlerine güvenilmez. Senedli rivayet edenlerin de durumları tedkik edilir.” Bu kez şunu sordu: *“Ancak bu rivayetleri zikredenlerin büyük kısmı hem uykudayken hem de yakaza halinde Hz. Peygamberle görüşen insanlar; bunlar keramet sahibi kimseler; ilhama mazhar zatlar. Belki de bu rivayetleri Hz. Peygambere konuşarak veyahutta rüyada görerek kendisine tashih ettirmişlerdir?”* Ona dedim ki: “Bu ihtimaller yeterli değildir. Onların bu rivayetleri mücerred zikretmeleri, bunların sahih olduğunu göstermez. Evet, onlardan biri bunu Hz. Peygamber'den aldığını açıklamış olsaydı doğru sözlülüğüne, güvenilir oluşuna ve bulunduğu yüksek konuma binaen sözünü kabul ederdik.” Ardından şunu sordu: *“Onların yüksek mertebede bulunmaları ve kadr-u kıymetlerinin yüceliği -senedsiz de olsa- zikrettikleri hadisleri kabul etme için yeterli değil midir? Çünkü haklarında hüsn-ü zan beslenerek zikrettikleri rivayetleri, ancak Hz. Peygamber'e ulaşan senedini tespit ettikten sonra aktardıkları düşünülebilir.”* Bu sorusuna da şöyle cevap verdim: “Bu dediğin, onların hadis üstadı ve münekkidi oldukları bilindiği zaman söz konusu olabilir. Ancak, onların bu rivayetleri zikretmelerinin sebebi, her müslümana hüsn-ü zan beslemeleri ve sözlerine güvenmeleridir.”¹²

Görüldüğü gibi, el-Leknevî, farz-u muhal kabilinden bu yolu açar gibi olmakta ancak, rivayetlerin ötesinde tasavvuf büyüklerinin bizzat kendilerinden (yani kitaplarında) böyle bir rüya gördüklerine dair bir ifade geçmediği için, o da kapıyı kapatmaktadır.¹³

Bu esnek bakış açısı yanında, büyük çoğunluğun rüyayla rivayete sıcak bakmadığı görülmektedir. Nitekim Kâdî İyaz (544/1149), Muslim'in naklettiği ve aşağıda gelecek olan, rüyayla şahsın durumunu Hz. Peygambere sorma işini, zayıf biri olduğu belli olan Ebân'ın

⁸ Bkz. eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, II/291.

⁹ Bkz. eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, hzr. Abdullah Draz, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Tsz., IV/83-4. Keza bkz. Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, s. 37.

¹⁰ Sakallı, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹ Bkz. eş-Şâtübî, *a.g.e.*, II/266.

¹² el-Leknevî, *el-Âsârü'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Medûa*, Beyrut-1984, s. 18-9.

¹³ Bu yönde bir ifadeye rastlanmış olsaydı, bunu kabul edeceği anlaşılmaktadır.

durumunu daha da netleştirmek kabilinden zikredilmiş bir şey olarak değerlendirir. Ebân hakkındaki hükmün bu rüyayla verilmediğini söyler. Ayrıca rüya sebebiyle ne sünnetten birşeyin kaldırılacağını, ne de konulacağını belirtir. Bunun alimlerin icması olduğunu da ekler. en-Nevevî de (676/1277) buna katılır ve rüyayla dindeki bir hükmün değiştirilemeyeceğinin icmayla sabit olduğunu belirtir. Bununla beraber, Hz. Peygamberi rüyada görmenin olabileceğini ancak, rüyada zabt halinin bulunmadığını, ayrıca rüya görenin gördüğünü tahkik imkanı bulunmadığını belirtir. Hadis nakleden kimsenin hadisi alırken uyanık ve gafil olmamasının şart koşulduğunu ekler. Hz. Peygamber kişiyi bir iyiliğe çağırıyor, bir kötülükten sakındırıyorsa bu rüyayla amel etmenin müstehab olduğunda ihtilaf olmadığını da söyler.¹⁴

Görüldüğü üzere, en-Nevevî sadeci kişiyi iyiliğe çağırın rüyalara cevaz vermektedir.

Aliyyu'l-Kârî de (1014/1605) “keşif ve ilham¹⁵, yanılma ihtimalinden dolayı tedkik dışıdır”¹⁶ derken, eş-Şevkânî (1250/1834) konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Allah Teâlâ “bugün sizin dininizi tamamladım”¹⁷ buyurmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin rüyada söylediği veya yaptığı bir şeyin delil olacağı hususunda bizlere bir delil gelmemiştir. Bilakis Allah dinini kemale erdirdikten sonra onun ruhunu almıştır. Dini hükümlerin gelmesi onun vefatıyla sona ermiştir.”¹⁸

“Bazı hadisleri keşifle tashih etmenin reddi, sıhhatin ölçüsü senedir” diye bir bölüm açan el-Kâsımî (1332/1914), burada hocası Ebû Yahya Uleyş'ten şunu nakleder: “Hadisler sadece senedle sabit olurlar. Yoksa keşif ve kalplerin nuruyla değil... Allah'ın dininde kimseye torpil yoktur. Hadislerin sübutunda velâyet ve kerâmetin bir rolü yoktur. Başvurulacak tek kaynak bu işin uzmanı hadisçilerdir.”¹⁹

Rüyada Hz. Peygamberden alınan hadislerin delil olup olmayacağını ele alan el-Mubârekfûrî de (1353/1934) konuya olumsuz yaklaşarak şöyle der: “Bir hadisin delil olarak kullanılabilmesi için, ravinin sema anında hadisi iyi zabtetmesi gerekir. Oysa uyku halinde ravinin zabtından söz edilemez.”²⁰

Tüm bunların yanında Derviş el-Hût'un (1276/1859), rüyayla alındığı halde bunu belirtmeden hadis rivayet etmeyi hadis uydurma sebepleri arasında zikretmesi son derece önemlidir.²¹

1.Hadisçiler Ve Rüyayla Hadis Nakli, Ravinin Durumunu Tespit:

Hadisçilerin genel kabulüne göre, “araya irtidat girse bile, Hz. Peygamberle müslüman olarak karşılaşan ve müslüman olarak ölen kimse” sahabi diye isimlendirilmektedir.²² Dolayısıyla, Hz. Peygamberden hadis alabilmenin yolu (âmâ değilse) onu görmekten

¹⁴ Bkz. en-Nevevî, *Sahîhu Muslim bi fierhi'n-Nevevî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut-Tsz., I/115.

¹⁵ Biz buna rüyayı da ekleyebiliriz.

¹⁶ el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezi el-Mukaddime*, Beyrut-1990, I/244.

¹⁷ el-Mâide/5, 3.

¹⁸ Bkz. eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, II/291.

¹⁹ el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdîs*, hzr. Muhammed Behcet el-Baytar, Beyrut-1987, s. 191-2. Buradan rüya ile hadis rivayetine nasıl baktığını da anlayabiliriz.

²⁰ el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezi el-Mukaddime*, I/244-5. Aynı yerde şunları da söyler: “Hadisin tespiti ancak Hz. Peygamberin dünyada iken söylediği sözle mümkündür. Zira hadisin tashihi isnada dayanır.” Ebû Guddê “alimlerin kabul ettiği gibi, kim görürse görsün, rüyada Hz. peygamberi görmekle bir dini hüküm sabit olmaz. Bir hadis-i nebevi ise hiç sabit olmaz” (el-Kârî, *el-Masnû' fi Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû'*, hzr. Ebû Guddê, Beyrut-1994, dipnot, s. 174) derken, ed-Dumeynî de “geçmişten günümüze alimlerin cumhuru hadisin sahihliğini veya zayıflığını tespit etme hususunda rüyalara en küçük bir değer vermemişlerdir” demektedir. Bkz. ed-Dumeynî, *Mekâyisu Nakdi Mutûni's-Sunne*, s. 237. Keşf sahiplerinin keşfle bilgi sahibi olmalarını gaybî bilgi iddiası olarak görüp bunu küfür olarak nitelendirenler bile vardır. Bkz. Ahmed, el-Murtaza ez-Zeyn, *Menâhîcu'l-Muhaddîsin fi Takvîyeti'l-Ehâdisi'l-Hasene ve'd-Daife*, Riyad-1994, s. 29. Rüyanın bilgi kaynağı olup olmadığı, bağlayıcılığı hususunda diğer değerlendirmeler için bkz. Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, s. 30-50.

²¹ Bkz. el-Hût, Dervîş, *Esne'l-Metâlib fi Ehâdisi Muhelîfeti'l-Merâtib*, hzr. Mahmûd el-Arnâvut, Beyrut-1991, s. 564. Burada rüyada Hz. Peygamberi gören salih kimsenin aktardığı şeyi Hz. Peygamberden rüyada aldığını özellikle belirtmesi gerektiğini, rüya hak bile olsa onunla bir hüküm sabit olmayacağını söyler.

²² Bkz. Aydınlı, Abdullâh, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul-1987, s.133. Konunun detaylı incelemesi için bkz. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara-1999, 1-14.

geçmektedir. Nitekim hadisçiler sahabenin atlanarak Hz. Peygamberden rivayet edilen hadisleri *mursel, mu'dal* gibi isimlerle adlandırarak sahih hadisin dışında tutmuşlardır.

Muhaddisler, rivayetlerin kabulü için, sahabi kanalıyla gelmesini ilk şart olarak koşmalarının yanında, rivayeti nakleden kimseyle Hz. Peygamber arasında uzanan bir isnad zincirinin bulunmasını da gözetirler. Çünkü rivayetin güvenilirlik testine tabi tutulabilmesi için kimler vasıtasıyla nakledildiği önemlidir. Ravilerin cerh ve tadili ile rivayet hakkında bir hüküm verebilebilmesi ancak böyle olabilecektir.

Hadislerin kabulünde aranan bir diğer önemli koşul ise, hadisin zahirî şartlarda dışarıda başka bir yol bırakmayan sekiz yoldan biriyle alınmış olmasıdır.²³

Aranan bu üç temel şarta ve konuyla ilgili değerlendirme yapan hadisçilerin rüya ile rivayete genelde olumsuz bakmalarına rağmen, bu kayıtlarla kendini bağlı hissetmeyen, doğrusu buna gerek te görmeyen bir kısım tasavvuf ehlinin rüya, keşf ve ilham yoluyla Hz. Peygamberden aldıklarını söyledikleri ahlâkî boyutlu hadisler bu alandaki kitaplarda zikredilmektedir.²⁴ Hadislerin kabulünde bir takım kriterler getiren hadisçilerin özellikle de bu çalışmada esas alınacak olan el-Beyhakî'nin bu şartları ne kadar uyguladığı, rüya ile rivayete nasıl baktığı ise incelemeye değer bir konudur. Biz, ilk önce diğer hadisçilerin konuya yaklaşımıyla ilgili örnekleri sunacağız; ardından da el-Beyhakî'nin yaklaşımını arz edeceğiz.

Kronolojik sıralamayı takip etmek suretiyle²⁵ rüya ile ilgili nakillere kimlerin ve hangi bağlamda yer verdiğini görmek istediğimizde şu tabloyla karşılaşmaktayız:

a) Muslim (261/875): En güvenilir hadis kitaplarının ikincisinin musannifi olan Muslim *Sahih*'in mukaddimesinde en-Nevevî'nin (676/1277) "*isnad dindendir*" başlığını koyduğu bölümde, Ebân b. Ebî Ayyâş'ı tanıtırken, onun kendisine sorulan her bir hadisi el-Hasan el-Basrî'den (110/728) rivayet ederek yalan söylediğini ortaya koyar. Ardından yalancılığını teyid babında Ali b. Mushir'den şunu nakleder: "Ben ve Hamza ez-Zeyyât, Ebân b. Ebî Ayyâş'tan bin kadar hadis dinledik. Daha sonra Ali'ye rastladığımda bana şöyle söyledi: "Rüyamda Hz. Peygamberi gördüm. Ebân'dan aldığımız hadisleri kendisine arz ettim. Bunlardan beş altı kadarını tanıdı."²⁶

Bu rivayete göre, bin kadar hadisin sıhhat testi bizzat Hz. Peygambere yaptırılmaktadır.²⁷

b) el-Ukaylî (322/934): el-Ukaylî, zayıf ve metruk ravilerle ilgili *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn* adlı eserinde, Abdullah b. Ziyâd b. Sem'ân el-Medîni'yi de tanıtır. Onun -yukarıdaki örnekte olduğu gibi- güvenilir birisi olmadığı sadedinde şunu da nakleder:

el-Velîd b. Muslim anlatıyor: İbn Sem'ân'dan bir cüz yazdım. Bu cüz elimdeyken bir gece uyuya kaldım. Rüya da Hz. Peygamberi gördüm. Kendilerine "yâ Rasûlellah! Bunu İbn

²³ *Semâ*: Bizzat dinleyerek hocadan alma. *Kıraat*: Öğrencinin hadisleri hocasına okuması. *İcazet*: Hocanın hadislerinin tamamının veya bir kısmının rivayeti için öğrencisine izin vermesi. *Münâvele*: Hocanın bir kitabı öğrencinin eline vermesi. *Kitâbet*: Hocanın hadislerini yazarak veya yazdırarak huzurundaki veya orada bulunmayan bir kimseye ulaştırması. *İ'lâm*: Hocanın öğrenciye "bu hadis veya bu kitap benim işittiğim hadislerdir" demesi. *Vasiyyet*: Hocanın rivayet ettiği kitap veya cüz'ü vefat ederken veya yolculuğa çıkarken birine vasiyet etmesi. *Vicâde*: Bir kişinin bir muhaddis veya ravinin eliyle yazılmış bir kitabı veya bazı hadisleri bulması. Bkz. İbnü's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh*, hzr. Âişe Abdurrahman, Kahire-1989, s. 312-361.

²⁴ Sufilerin yaklaşımı ve örnekler hususunda bkz. Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, s. 68-103; Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin...*, s. 40-9; Kurt, Ali Vasfî, *Endülüs'te Hadis ve İbn Arabî*, İstanbul-1998, s. 573 vd.

²⁵ Biz burada rivayetlerin anlatıldığı kaynakları kronolojik olarak sıralayacağız. Olayları yaşayanlar göz önünde bulundurulacak olsa, bu sıralamanın değişeceği tabiidir.

²⁶ Bkz. *Muslim*, el-Mukaddime, bâbu beyâni enne'l-isnâde mine'd-dîn... (5), I/25.

²⁷ Ravilerle ilgili çalışmaları bulunan ve biyografilerini verdiği kimselerle ilgili buldukları bütün malzemeyi kullanan el-Ukaylî (322/934); keza rivayetlere eleştirel bakış açısıyla yaklaştığı bilinen ez-Zehebî (748/1374); İbn Hacer (852/1448) ile kıssacıların yalanlarından kurtulmak için *Tahzîru'l-Havâss*'ı telif etmiş olan es-Suyûtî (911/1505) kitapları kapsamına girdiğinden bu rivayeti eserlerinde kullanmışlardır. Bkz. el-Ukaylî, *Kitâbu'd-Duafâ'i'l-Kebîr*, hzr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut-Tsz., I/41, rakam: 22; ez-Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, hzr. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Tsz., I/12; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Haydarâbâd-1327, I/100; es-Suyûtî, *Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs*, hzr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut-1984, s. 192.

Sem'ân sizlerden bana rivayet etti, ne buyurursunuz?" Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "İbn Sem'ân'a söyle, Allah'tan korksun! Benim adıma yalan söylemesin."²⁸

Görüldüğü gibi, el-Ukaylî, İbn Sem'ân'ın güvenilir biri olmadığını teyid için, durumunun Hz. Peygambere soruluşunu eserine almaktadır.²⁹

c) et-Taberânî (360/971): es-Sulemî'nin (412/1021) et-Taberânî'den nakline göre, o şöyle demiştir: "Rasûlullah'ı rüyamda gördüm. Ona "müminler birbirlerine merhamet etmede bir beden gibidir..."³⁰ hadisini sordum. O da eliyle üç defa işaret ederek bu hadisin sahih olduğunu söyledi.³¹

et-Taberânî'nin bir anekdotu olarak aktarılan bu rivayet kendi kitaplarında geçmemektedir. Bununla beraber, hadisin sıhhatinin Hz. Peygambere onaylatılmasına ilişkin örnekler içinde zikredilebilecek durumdadır.

d) el-Hatîb (463/1071): Öğrenilen ilimle amel edilmesine dair *Kitâbu İktizâi'l-İlmi'l-Amel* adlı eseri hazırlayan el-Hatîb, eserinde zikrettiği rivayetler arasında rüya yoluyla Hz. Peygamberden alınan şu hadisi nakleder: el-Velîd b. Sâlih vasıtasıyla ismini vermediği bir şahıstan: "Hz. Peygamberi rüyada gördüm. Bana şöyle buyurdu: İki günü eşit olan aldanmıştır. Yarını önceki günden şerli olan insan melundur. Nefsindeki noksanlığı fark etmeyen insan, nakısiyet içine sürüklenir. Nakısiyet içine sürüklenen insan için ölüm daha hayırlıdır."³²

Yine bir diğer konulu çalışması olan ve hadisçileri övmek için hazırlamış olduğu *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*'inde "Salihlerin rüyalarında hadisçileri nimet ve ikram içinde görmeleri"³³ diye bir bab açan el-Hatîb, burada vefat eden bir hadisçiyle ilgili olarak şunu nakleder: Havsere b. Muhammed el-Minkarî el-Basrî'den: Vefatından dört gün sonra Yezîd b. Hârûn el-Vâsîti'yi rüyada gördüm. Kendisine Allah'ın ona nasıl bir muamelede bulunduğunu sordum. Şöyle dedi: (Allah'ın ona ihsan ettiği nimetleri ve bunun nedenlerini -ki bunlardan biri de hadisleri rivayette doğru sözlü olmasıdır- saydıktan sonra) Meleklerden birisi bana sordu: "Harîz b. Osman'dan (163/779) hiç hadis yazdın mı?" "Evet" dedim, "o hadiste sika birisiydi." Melek bana şöyle dedi: "O sikaydı ancak, Hz. Ali'ye kızılıyordu. Bu sebeple Allah da ona buğzediyordu."³⁴

Görüldüğü üzere, Harîz'in rivayet açısından güvenilir biri olduğu ancak, Hz. Ali'ye kızması nedeniyle Allah tarafından sevilmediği ortaya konulmaktadır.³⁵

el-Hatîb, biyografi çalışması olan *Târîhu Bağdâd*'ında da Ali b. Âsım es-Sıddîkî'nin biyografisini verirken, onun rivayet ettiği "bir felakete uğrayana taziyeye gidene onun ecrinin bir misli verilir" hadisinin rüyada Hz. Peygambere tasdik ettirilmesine dair pekçok rivayeti senediyle birlikte nakleder.³⁶

²⁸ el-Ukaylî, *Kitâbu'd-Duafâi'l-Kebîr*, II/255, rakam: 808.

²⁹ ez-Zehabî de (748/1374) tercemesini verdiği ricalle ilgili bilgi olduğu için bunu zikretmektedir. Bkz. ez-Zehabî, *Mizânü'l-İtidâl*, II/423-4, rakam: 4324. İbn Hacer bu rivayeti almaz. Bkz. *Tehzîbu't-Tehzîb*, V/219-21.

³⁰ Bkz. *el-Buhârî*, el-Edeb (78), bâbu teâvuni'l-mu'minîn ba'dihim ba'dâ (36), rakam: 6026.

³¹ es-Sulemî, *Kitâbu Hidâyeti'l-İnsân*, vr. 41-b'den nakleden Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin...*, s. 44.

³² el-Hatîb, *Kitâbu İktizâi'l-İlmi'l-Amel*, hzr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Kuveyt-1405, s. 225, rakam: 196.

³³ Bkz. el-Hatîb, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, hzr. M. Saîd Hatiboğlu, Ankara-1991, rakam: 106.

³⁴ Bkz. el-Hatîb, *a.g.e.*, s. 107-8, rakam: 240. el-Hatîb bu bilgiyi Harîz'in terceme-i halinde de zikrederken (*Târîhu Bağdâd*, VIII/267-8), İbn Hacer de bunu alıntılar. Bkz. *Tehzîbu't-Tehzîb*, II/239. el-Hatîb'den diğer misaller için bkz. *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, s. 106-111.

³⁵ Böylece, biyografi kitaplarında geçen onunla ilgili bilgiler bir de rüya ile teyid edilmiş olmaktadır. Bkz. ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, hzr. fuayb el-Arnâvut ve diğerleri, Beyrut-1990, VII/79-81.

³⁶ Bkz. el-Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI/452-3, rakam: 6348. İbnu'l-Cevzî rivayete mevzudur der. Bkz. *Kitâbu'l-Mevdûât*, hzr. Nureddin Boyacılar, Riyad-1997, III/525-7, rakam: 1751-4. es-Suyûtî ise hadisin başka tarihlerini zikrederek mevzuluğunu kabul etmez ve -aşağıda gelecek olan- el-Beyhakî'nin rüya delilini o da alıntılar. Bkz. *en-Nuketü'l-Bediât ale'l-Mevdûât*, hzr. Âmir Ahmed Haydar, Dâru'l-Cinân-1991, s. 114-7, rakam: 96; *el-Leâli'l-Masnûa*, Beyrut-1983, II/422-6. İbn Arrâk rüya rivayetine yer vermez. Bkz. *Tenzîhu's-Şeria*, hzr. Abdulvehhâb Abdullatîf, Beyrut-1981, II/367-8, rakam: 17. Rivayet için bkz. *et-Tirmizî*, Cenâiz (8), bâbu mâ câe fî ecri men azzâ musâbâ (71), rakam: 1073; *Ibn Mâce*, el-Cenâiz (6), bâbu mâ câe fî sevâbi men azzâ musâbâ (56), rakam: 1602.

e) es-Sağânî (650/1252): Mevzu hadisleri tanıtmak amacıyla müstakil bir eser yazmış olan es-Sağânî (650/1252), Hz. Peygamberden gelen sahih hadislerle (ki bunlar *Sahîhayn* hadisleridir) derlediğini göstermek için *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sîhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafeviyye* adını verdiği; ibâdât, muâmelât ve ukûbât gibi konulara dair hadisleri zikrettiği bir eser tasnif etmiştir. Bu eserinde “akşam yemeği konulup, namaza da ikamet edildiğinde evvela yemeğe başlayınız”³⁷ hadisinin ardından şunları söylemiştir: "Ben bir müddet Rasûlullah'ı rüyada görmek ve mümkün olan en yüksek bir senedle kendisinden rivayet etmiş olmam için bu hadisin sıhhatinden (bizzat) kendisine sormayı temenni etmiştim, bunun üzerine seneler geçti, nihayet altıyüz onbir senesi, zilkade ayının onsekizi olan cumartesi gecesı seher vaktinde Rasûlullah'ı rüyada gördüm. Güya ben bir düzlükte idim ve akşam namazını kıliyordum. Rasûlullah ta beraberinde birkaç kişi olduğu halde oturmuş akşam yemeği yiyordu, beni de yemeğe çağırdı. Ben namazı kılıp sonra davete icabet etmek istedim. Fakat Ebû Saîd b. el-Muallâ'ya olan sözünü hatırladım. Rasûlullah ona şöyle seslenmişti, o da namazda idi de tamamlayıncaya kadar icabet edememişti. (Nihayet namazını tamamlayınca Rasûlullah ona) Allah: “Sizi davet ettiği zaman Allah ve rasûlune icabet edin” buyurmadı mı demişti.³⁸ Ben hemen Rasûlullah'a gittim, huzurunda oturdum da "yâ Rasûlellah! Akşam yemeği konur ve bu arada ezan okunursa önce yemeği yeyin hadisi sahih midir?" diye sordum. Rasûlullah bana "evet, sahihtir" buyurdu."³⁹

Görüldüğü gibi, es-Sağânî hadisçiler nezdinde sıhhat yönüyle bir problemi bulunmayan hadisin yemeği namaza takdim etmesi nedeniyle oluşan kuşkuları izale için sıhhatini bir de Rasûlullah'a sormaktadır.

f) İbn Hacer (852/1448): Biyografî çalışması *Tehzîbu't-Tehzîb*'de el-Buhârî'nin terceme-i halini veren müellif, onun *Sahîh*'ine aldığı her hadîsten önce gusûl aldığını ve iki rekat namaz kıldığını (dolayısıyla zuhurat veya istihareyle bunu Rasûlullah'a sorduğunu) nakleder.⁴⁰

Bu rivayete göre, her bir rivayet rüyayla Hz. Peygambere tasdik ettirildiği için el-Buhârî'deki hadislerin tamamı sahihtir, bunlar hakkında en küçük bir tereddüt dile getirilemez. Önde gelen bilginlerle ilgili bu tür rivayetlerin hem kendileri hem de eserleri için halk hatta alimler nezdinde itibar kazandırdığı ve konumlarını pekiştirdiği âşikardır.⁴¹

g) es-Suyûtî (911/1505): Mevzu hadislerle ilgili olarak *Leâli'*yi hazırlayan es-Suyûtî, kıssacıların yalanlarından sakındırmak için de *Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs* adlı müstakil konulu bir eser yazar. Bu kitapta "Hz. Peygamberin kendisinden nakledilen batıl

³⁷ *el-Buhârî*, el-Ezân (10), izâ hadarati't-taâm... (42), rakam: 671.

³⁸ *el-Buhârî*, Fedâilu'l-Kur'ân (66), bâbu Fâtihati'l-Kitâb (9), rakam: 5006.

³⁹ es-Sağânî, *Meşâriku'l-Envâr ve Tercemesi*, İstanbul-1971, s. 340-1, rakam: 141. Onun bu yaklaşımı tenkide uğramasına sebep olmuştur: “Kendi Mevzûât'ında bazı sahih hadislere mevzu diyen ve Hz. Hızır'dan Hakîm Tirmizî'ye (320/932) nisbet edilen rivayetlerden bahsederken (Mevdûâtü's-Sâğânî, hzr. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut-1985, s. 32, rakam: 23) çok eleştiren İmam Sâğânî'nin rüya yoluyla âli sened sahibi olma isteği çok ilginçtir.” Daudî, Zaferullah, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İstanbul-1995, s. 58.

⁴⁰ Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX/49.

⁴¹ Hadis kitaplarının musanniflerini ve eserlerini Rasûlullah'a övdüren pekçok rivayet bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse: a) Mâlik'le ilgili olarak: Muhammed b. Ebi's-Serî el-Askalânî'den: “Rasûlullah'ı rüyamda gördüm; bana bir bilgi verin de onu sizden nakledeyim, dedim. Şöyle buyurdu: “Ey İbn Serî! Malik'e bir hazine verdim, onu size taksim edecek. Haberiniz olsun ki, o hazine el-Muvatta'dır. Müslümanların icmasıyla Allah'ın kitabından ve benim sünnetimden sonra el-Muvatta'dakinden daha sahih hadis yoktur. Ona kulak ver istifade edersin.” İbn Asakir, *Keşfu'l-Muğatta fî Fadli'l-Muvatta*, s. 44-46'dan nakleden Özafşar, Mehmet, *Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIX/288. Muhammed b. Rumh rüyasında Hz. Peygamberi görüşünü anlatıyor: “Yâ Rasûlallah! Mâlik ile Leys ihtilaf ediyorlar. Hangisinin görüşlerine uyulmu?” diye sordum. Bana “Malik'e, Malik'e” buyurdu.” İbn Abdilber, *el-İntikâ fî Fedâili'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Fukahâ*, hzr. Ebû Gudde, Beyrut-1997, s. 76. b) el-Buhârî'yle ilgili olarak: Necm b. Fudayl anlatıyor: “Rasûlullah'ı rüyamda gördüm. O önde, Muhammed b. İsmail de ardında yürüyordu. Hz. Peygamber her adımını kaldırdığında, Muhammed b. İsmail ayağını kaldırdığı yere basıyordu.” ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII/405. Fakih Ebû Zeyd el-Mervezî anlatıyor: “Rûkn ile Makam arasında uyurken Hz. Peygamberi gördüm. Bana “Ebû Zeyd! Daha ne zamana kadar eş-Şâfi'nin kitabını okuyacaksın da benim kitabımı okumayacaksın?” dedi. Ben “yâ Rasûlallah! Sizin kitabınız ne ki” diye sordum. “Muhammed b. İsmail'in Câmi'i buyurdu.” ez-Zehabî, a.g.e., XII/438. Tabakat kitaplarında ve özel biyografî çalışmalarında böylesi rüyalar bolca nakledilir. Diğer birkaç rivayet için Özafşar'ın zikri geçen makalesine bakılabilir.

hadisi inkar edişini rüyasında gören insan" adlı bir bab açar ve burada bu tür rivayetlere yer verir.⁴²

h) el-Aclûnî (1162/1652): Meşhur hadislerin sıhhat durumlarını tespit etmek ve insanları bu hadislerin durumu hakkında aydınlatmak için *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs* adlı eserini yazmış olan el-Aclûnî, eserin baş tarafında İbn Arabî'nin (638/1240) şu sözünü özetleyerek nakleder: "Nice hadisler vardır ki ravileri yönüyle bunlar sahihtirler ancak, keşif sahibi kimse nezdinde sahih değildir. Nakil alimleri senedinin sağlam olması nedeniyle bunlarla amel etseler dahi, o bunları Hz. Peygambere sormakta, mevzu olduklarını öğrenmekte ve onlarla amel etmeyi bırakmaktadır. Aynı şekilde, nakil alimlerinin senedinde hadis uyduran bir kimsenin bulunması sebebiyle senedini zayıf kabul edip amel etmeyi terk ettiği nice hadisler vardır ki, aslında sahihtir. Çünkü keşif ehli, bunu Hz. Peygamberin ruhundan sorduğunda ondan dinlemiştir."⁴³

İbn Arabî'nin bu sözünü nakleden el-Aclûnî her hangi bir tenkidde bulunmaz. Sözün konteksi onun bunu tasdik ettiğini göstermektedir. Buna göre, insanların dillerinde dolaşan hadislerin sıhhatini tespite yönelik bir çalışma yapmış olan müellif hadislerin sıhhatlerini rüya yoluyla Hz. Peygamberden öğrenilebileceğini benimsemiş olmaktadır.⁴⁴ Bununla beraber, eserinde rüyayla sıhhati tespit veya reddedilen bir rivayet bulunmamaktadır.

2.el-Beyhakî Ve Rüyayla Hadis:

Akaiden ahlaka pekçok alanda kırktan fazla kitabın sahibi olan ve Şâfiî mezhebinin yaklaşımlarını delillendirmede *Ma'rifetu's-Sunen*, *el-Hilâfiyyât* ve *el-Mebsût fî Kelâmi's-Şâfiî* gibi eserleriyle bu mezhebe büyük emekler vermiş olan, hadisçilik yönü *es-Sunenu'l-Kubrâ* ile öne çıkmış olan el-Beyhakî'nin (458/1066) yukarıdaki tablo içindeki yerinin ne olduğuna

⁴² es-Suyûtî, *Tahzîru'l-Havâs*, s. 191-3. eş-Şa'rânî de (973/1565) es-Suyûtî'yle ilgili olarak şunu anlatmaktadır: "es-Suyûtî'nin arkadaşlarından Abdulkâdir eş-Şâzelî'de es-Suyûtî'nin eliyle yazılmış bir kağıt gördüm. Onu, Kayıtbay nezdinde şefaatta bulunmasını isteyen birisine göndermişti. es-Suyûtî bu kağıtta bizzat kendisi şöyle diyordu: "Ey kardeşim! Bilesin ki şu ana kadar ben yetmiş beş defa Rasûlullah'la uyanikken konuşmada bulundum. Valilerin (idarecilerin) yanına girdim diye Hz. Peygamberin benden perdeleneneğinden korkmasam kaleye (saraya) çıkar, senin için sultanın yanında şefatta bulunurdum. Muhaddislerin kendi metodlarıyla zayıf buldukları hadislerin sahih olup olmadığını tespit etmekte O'na muhtacım. Yani şüphelendiğim hadisleri sorup cevabını alıyorum." eş-Şa'rânî, *el-Mizânu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Tsz., I/44; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin...*, s. 40-1. Bu rivayet doğrusa, es-Suyûtî yetmiş beş kere Rasûlullah'la görüşmüştür ve bu görüşmelerinde hiç şüphe yok ki bir kısım hadislerin durumunu da sormuştur. Ancak, onun eserlerinde kendisiyle ilgili böyle birşeyi anlatmaması manidardır. Bu da rivayetin sıhhati hususunda şüphe uyandırmaktadır.

⁴³ Bkz. İbn Arabî, *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye*, hzr. Osman Yahya vd., Kahire-1985, III/368, 376.

⁴⁴ Bkz. el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut-1351, I/10. el-Aclûnî'nin İbn Arabî'nin sözünü tasdik ederek almasını değerlendiren ed-Dumeynî şunları söyler: *Bu hiçbir hadisçinin kabul edeceği bir yaklaşım değildir. Bu dinin dejenere olmasına, esaslarının bozulmasına hatta Rasûlullah'tan gelen bütün hükümleri red anlamını içeren batıl bir sözdür. Hadislerin sıhhatinin mükâşefe ile olacağı yönündeki bu söz aynı zamanda Allah'ın dinini reddetmek, yüzyıllardır hadisçilerin takip ettikleri yoldan uzaklaşmadır.* Bkz. ed-Dumeynî, Musfir Garamullah, *Mekâyisu Nakdi Mutûni's-Sunne*, Riyad-1984, s. 237-8.

Bu arada Şâh Velîyullah'ın (1176/1762) rüyada Hz. Peygamberden aldığı hadisleri ihtiva eden *ed-Durru's-Semin fî Mubeşşirâti'n-Nebiyi'l-Emîn* adlı bir eseri olduğunu hatırlatalım. Faysalabad-1970. Bu eserde kırk hadis yer almakta olup, bunlar Hz. Muhammed'in rüyada ruhaniyet diliyle söyleyip Dehlevî'nin aldığı hadislerdir. Eserdeki hadisler üç guruba ayrılır: a) İlk onüçü bizzat kendisinin Peygamber'den aldıkları. b) Sonraki onyedisi babası, amcası veya Ebu Tahir Medenî'nin aracılığıyla aldıkları. c) Diğerleri ise Ebu Tahir'in babası gibilere rüyada manevi yolla ulaştığı olanlardır. Dehlevî'nin *Fuyûdu'l-Haremeyn* diye bir eseri daha vardır. Bu eser Harem-i Şeriflerde rüyada aldığı ve Hindistan'a döndükten sonra kaleme aldığı 46 hadisi ihtiva etmektedir. Örneğin, bir rüyasında şunu anlatır: "Ali'nin, Ebûbekr ve Ömer'den daha üstün soylu, anlayışta daha ileri ve daha yiğit olmasına ve sufilerin büyük çoğunluğunun kendi tarikat silsilesini ona bağlamalarına rağmen bu ikisinin ondan daha faziletli kabul edilmesinin gerçek sebebinin sordum ..." Dehlevî Hz. Peygamberin kendisine, ilk iki halifenin peygamberlik misyonunu tamamlamalarından ve kendilerine has özelliklerden kaynaklanan üstünlüklerinin evrensel olduğunu; bunun aksine Ali'ye özgü zahitlikle ilgili yüceltmenin ise 'tarafgir' yani daha aşağı seviyede olduğunu söylediğini, aktarır. Bkz. Baljon, J. M. S., *Religion and Thought of Shah Wali Allah Dıhlewî*, Leiden-1986, pp. 176.

Ülkemizde de Fethullah Gülen, rüyayla hadis alınmasının mümkün olabileceği kanısındadır. Şöyle der: "Her ne kadar usûl-ü hadîste yer verilirse de, bu rabbânî insanlar arasında, zaman ve mekânı aşarak, doğrudan doğruya Fem-i Güher-i Nebvî'den hadîs alanlar vardı... Büyük imam Celâleddin es-Süyûtî'nin, defalarca Efendimiz'le hem de yakazada görüştüğü menkuldür. Yine, İmâm Buhârî, kendi kanallarıyla tespit ettiği her bir hadîs için, abdest alır, iki rekât namaz kılar ve mes'eleyi Ruh-u Seyyidi'l-En'âm'a havale eder: "Doğru mu yâ Rasûlallah?" der; kendince aldığı bir işarete göre de o hadîsi kitabına kaydederdi." Gülen, Fethullah, *Sonsuz Nur*, Almanya-1994, II/347.

geçmeden önce, onun rivayetlere yaklaşımını ana hatlarıyla sunmak istiyoruz. el-Beyhakî Hz. Muhammed'in sîretini yazmak ve nübüvvetini ispat etmek amacıyla hazırlamış olduğu *Delâilu'n-Nubuvve*'ye yazdığı mukaddimede istinbat ve istidlal için her zaman sahih haberlere dayandığını beyan eder. Bu hususta şöyle der:

"*Usûl ve furûya dair tasnif edilmiş eserlerimde metodum, sahih olmayanlar değil de sahih olanlarla yetinmek veyahutta sahih olanlarla olmayanların arasını tefrik ed(erek ver)mektir. Böylece ehl-i sünnetten olan okuyucu itimad edilecek delilleri görür. Ehl-i bidatten olan kalbi kaymış kimseler de ehl-i sünnetin dayandıkları rivayetlerde, haberleri kabule yol açabilecek ta'na müsait bir nokta bulamazlar. Hadisçilerin ravilerin durumları ve kabul edilecek haberlerle reddedilecek olanlara dair gayretlerini hakkıyla tedkik eden insan şunu görür: Hadisçiler bu hususta gayretlerini hiç esirgememişlerdir. Haberinin reddini gerektiren bir sürçmesi olduğunda oğul babasını, baba oğlunu, kişi kardeşini cerh etmekte, Allah yolunda kınayanın kınamasına aldurmamakta, akrabalık bağı veya mali bağlantı onları bundan alıkoymamaktadır. Bu hususlardaki kıssalar oldukça fazladır. Bu hususlar benim kitaplarımda yazılıdır. Eserlerimde sahih hadisleri sakîmlerinden ayırmama göz atan insan zikrettiğim hususlarda doğru sözlü olduğumu görür. Kim de bu hususlara hakkıyla nazar etmezse sözlerimin füliyyattaki uygunluğu ona yardımcı olmaz ve açıklamalarım ne kadar çok ta olsa fayda vermez. Ayette beyan edildiği gibi, ayrıntılı açıklamalar yapsam da fayda etmez: "İnanmayacak bir millete ayetler ve uyarılar fayda vermez."*⁴⁵

el-Beyhakî, Ebû Muhammed el-Cuveynî'ye yazdığı mektupta da, hadis alanındaki çalışmalarının ana nedeninin sahihleri sahih olmayanlardan ayırmak olduğunu belirtir.⁴⁶

el-Beyhakî'nin bahsetmiş olduğu bu metoduyla ilgili verileri basılı olan kitaplarında görmekteyiz. Sıhhatinden şüphe ettiği hadisleri *in sahha* (şayet sahihse) kaydıyla zikrederken⁴⁷, sahih görmediği hadisleri Kur'an'a⁴⁸, sahih hadislerle⁴⁹, akla⁵⁰, alimlerin uygulamasına⁵¹, icmaya⁵², tarihe⁵³ arz etmektedir. Ayrıca birçok tercih metodu kullanmaktadır.⁵⁴ Eğer rivayet ettiği hadis *Sahîhân*'da geçiyorsa buna da mutlaka değinerek teyid etmektedir.⁵⁵

⁴⁵ Yûnus/10, 101. el-Beyhakî, *Delâilu'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, hzr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut-1985, I/47, 69. el-Beyhakî yine *Delâil*'ini tanıtırken "zikrettiğim her hadisin ardından sıhhatini belirten açıklamada bulunduğum veya bir şey söylemeden bıraktım, bunlar diğer zikrettiklerim gibi sahihtirler. Senesinde zayıflık bulunan rivayetler zikretmem durumunda da zayıflığına işaret ettim ve dayanağım diğer rivayet olduğunu belirttim" der. Ardından da böyle davranmayanları kınar: "Muteehhirûndan bazıları, mucizeler ve diğer konularda eserler yazmışlardır. Sahihlerle sakîmlerini, meşhurlarla garîblerini, rivayet edilenlerle mevzu olanları birbirinden ayırmadan pekçok hadisler zikretmişlerdir. Öyle ki, haberleri kabul etmede iyi niyetli olanlar bütün rivayetleri aynı katogoride değerlendirmişler, akidesi bozuk olanlar da bütün rivayetleri aynı kabul ederek reddetmişlerdir." Bkz. a.g.e., I/46-7.

⁴⁶ Bkz. es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, hzr. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Cîze-1992, V/78.

⁴⁷ Bkz. *Şuabu'l-İmân*, hzr. Muhammed es-Saîd b. Besyonî Zağlol, Beyrut-1990, I/318, II/70, 74, 87, 175; II/421; III/98; V/17, 88; VI/89; VII/10; VIII/109; *el-Hilâfiyyât*, hzr. Meşhûr b. Hasan Âl Selmân, Riyad-1995, I/464; *Delâilu'n-Nubuvve*, VII/60; *es-Sunenu'l-Kubrâ*, hzr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrut-1994, IV/220; VI/5; *Kitâbu'l-Kirâe halfe'l-İmâm*, hzr. Muhammed es-Saîd b. Besyonî Zağlol, Beyrut-1984, s. 144-5, rakam: 329

⁴⁸ Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, I/10, 233; VI/225, VII/95-6, 425; *el-Hilâfiyyât*, I/167; *Ma'rifetu's-Sunen ve'l-Âsâr*, hzr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Kahire-1991, I/236-9; *Şuabu'l-İmân*, I/342-3; *Kitâbu'l-Ba's ve'n-Nuşûr*, hzr. Muhammed es-Saîd b. Besyonî Zağlol, Beyrut-1988, s. 73, rakam: 98; *Kitâbu'l-Kirâe*, s. 203, rakam: 442.

⁴⁹ Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, II/173, 222-3; *Şuabu'l-İmân*, VI/464, 535; *el-Esmâ ve's-Sifât*, hzr. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Cidde-1993, II/426.

⁵⁰ Bkz. *el-Esmâ ve's-Sifât*, II/229-31; *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VIII/304-5.

⁵¹ Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VI/50-1; VII/371.

⁵² Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, IX/192; *el-Âdâb*, hzr. Ebû Abdillâh es-Saîd el-Mendûh, Beyrut-1988, s. 219.

⁵³ Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VI/216, VIII/328-9, IX/54-5; *Ma'rifetu's-Sunen*, I/447, II/431-3, IX/163-4; XIII/180,183-4; *el-Esmâ ve's-Sifât*, I/594-5. *Kitâbu'l-Ba's*, s. 256; *Delâilu'n-Nubuvve*, II/346.

⁵⁴ Birkaç misal vermek gerekirse: Ravilerin hafız olmasıyla tercih. Bkz. *Ma'rifetu's-Sunen*, II/212-3; *Kitâbu'l-Kirâe*, s. 136-7, 150-1, 214. Rivayetün alimler arasında meşhur olmasıyla tercih. Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, V/72-3. Ravinin daha bilgin olmasıyla tercih. Bkz. *Ma'rifetu's-Sunen*, II/156, VII/187; *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VII/213. Kur'an'a muvafakatla tercih. Bkz. *Ma'rifetu's-Sunen*, II/23; *es-Sunenu's-Sağîr*, hzr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Karaçi-1989, III/82; *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VII/249. İttisal ve kopuklukla tercih. Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, I/190, 421; *Ma'rifetu's-Sunen*, VI/265-7, IX/162; *Delâilu'n-Nubuvve*, IV/387-8. Ravi çokluğuyla tercih. Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, III/44, III/326, V/10, 14-5; *Ma'rifetu's-Sunen*, VI/259.

el-Beyhakî, yukarıda zikrettiği prensiplerine ve pratikteki uygulamalarına rağmen, *Kitâbu'l-Kirâe halfe'l-Îmâm, el-Esmâ ve's-Sifât, Kitâbu'l-Ba's ve'n-Nuşûr* gibi özel konulu çalışmaları yanında özellikle fedâil çerçevesinde naklettiği rivayetlerde aynı hassasiyeti göstermez. Nitekim daha ziyade halk tipi bir kitap olan ve içinde ayet-hadisten kıssa ve veciz sözlere varıncaya kadar herşeyi barındıran *Şuabu'l-Îmân*'ı hazırlama gerekçesini anlatırken “*kalbin şüphesiz yalandır*” diye düşünmediği hadislerle yetindiğini söyler.⁵⁶ Bir yerde de Hz. Peygamberden hatim duası yaptığına dair munkatı isnadlı bir hadis geldiğini belirtir. Rivayeti nakletmeden önce şöyle der: “*Senesinde hadis uydurmakla veya yalancılıkla tanınan biri olmadıkça hadisçiler dualar ve amellerin faziletlerine dair hadislerin kabulünde mütesahih davranmışlardır.*”⁵⁷ Aynı durumu kurbanın faziletine dair bir takım rivayetleri nakletmesinde görüyoruz. Bunların senedlerinin zayıf olduklarını belirttikten sonra şöyle der: “*Bazı alimlerin böylesi hadisleri amellerin faziletine dair konularda zikrettiklerini gördüm.*”⁵⁸ Keza “*sizden biri ailesine geldiği zaman örtünsün, merkepler gibi açıkta cima etmesin*” hadisini değerlendiren el-Beyhakî, senedindeki bir ravi sebebiyle hadisi cerh ettikten sonra “*sâbit olmasa bile ahlaken güzeldir*” der.⁵⁹

el-Beyhakî'yle ilgili bu genel bilgileri verdikten sonra, onun konumuz çerçevesindeki tutumuna baktığımızda, yukarıdaki örneklere benzer bir durum sergilediğini görmekteyiz:

a) el-Beyhakî ve istihare:

el-Beyhakî, Hz. Peygamberin tavsiyesine uyarak⁶⁰ bazı eserlerinin başında kitabı hazırlamak için istihareye yattığını söyler. Örneğin *Delâilu'n-Nubuvve* için böyle derken⁶¹, *es-Sunenu's-Sağîr* başında da âkîl bâliğ insanların dinin usullerine dair bilmeleri gereken hususları muhtasar bir çalışmada hazırladıktan sonra, kitap ve sünnetin gösterdiği doğrultuda, salihlerin çizgisinde, ibadetler, muâmelât, nikah... konularında bir eser hazırlamak için istihareye yattığını söyler.⁶²

el-Beyhakî'nin istiharesi sadece kitap hazırlamakla sınırlı değildir. Bazan bir rivayeti nakledip nakletmeme hususunda da istihareye yatar:

Hz. Peygamber ve ashabının sabah namazını kaçırdığı sefer rivayetler arasında farklılık arz etmektedir. Hudeybiye dönüşü mü, Hayber dönüşü mü veya bir başka zaman mı olduğu net değildir. el-Beyhakî bu çelişki karşısında ne yaptığını şöyle anlatır: “ (Hayber veya Hudeybiye'den dönüşte olduğunu belirten) iki hadisi burada nakletme hususunda istihare yaptım. Nakletmenin hayırlı olacağını gördüm.”⁶³ Görüldüğü gibi, iki rivayeti nakledip nakletmeme hususunda tereddüde düşen müellif sonunda kararı rüya ile çözmektedir.

el-Beyhakî *Delâilu'n-Nubuvve*'de Hz. Peygamberin süt annesi Halîme bnt. Ebî Zueyb'den harikuladeliyle dolu bir rivayet nakleder. Fakat hadis uydurmakla itham olunan Muhammed b. Zekeriyâ el-Ğilâbî'den bu rivayete göre ziyadeler taşıyan bir rivayet daha

Musbit'i munfi'ye tercih. Bkz. *es-Sunenu'l-Kubrâ*, II/213, 326-9, III/332, 334, V/35, 158, 217, X/183; *es-Sunenu'n-Sağîr*, I/97, II/213.

⁵⁵ Sadece *es-Sunenu'l-Kubrâ*'da 7797 *es-Sahihayn* hadisi rivayet etmektedir. Bkz. Halef, Necm Abdurrahman, *es-Sinâatu'l-Hadisîyye fi's-Suneni'l-Kubrâ*, Mansûra-1992, s. 134.

⁵⁶ Bkz. *Şuabu'l-Îmân*, I/28. Bunun anlamı mevzu kabul ettiği rivayetleri aldığı değildir. Nitekim *Şuabu'l-Îmân*'da şöyle demektedir: “*Mevzu olduklarını bildiklerim bir tarafa, kalbim munker olduğunu vehmettiği rivayetleri nakletmekten hoşlaşmamaktadır.*” *Şuabu'l-Îmân*, III/375. Keza *Delâilu'n-Nubuvve*'de diğer kitaplarında olduğu gibi sahîh ve maruf hadislerle yetindiğini, eğer bunlarla murad iyice âyân olmazsa megâzî ve tarihçiler nezdinde sahîh ve maruf olanları da aldığını ifade eder. Bkz. I/69. Aynı yerde sahîh veya maruf olanlarla muradı beyan etmek mümkün olmadığında bunların altında kalan haberleri de zikrettiğini söyler.

⁵⁷ *Şuabu'l-Îmân*, II/372.

⁵⁸ *Şuabu'l-Îmân*, V/483. Bazan da sorumluluğu bana ait değildir diyerek sıhhatini onaylamadığı rivayetler nakleder. Bkz. *a.g.e.*, I/246-7.

⁵⁹ *es-Sunenu'l-Kubrâ*, VII/193.

⁶⁰ Bkz. *el-Buhârî*, et-Teheccud (19), bâbu mâ câe fi't-tatavvu'... (25), rakam: 1162; en-Nevevî, *el-Ezkâr*, İst-1955, s. 110.

⁶¹ Bkz. *Delâilu'n-Nubuvve*, I/69.

⁶² Bkz. *es-Sunenu's-Sağîr*, I/7.

⁶³ *Delâilu'n-Nubuvve*, IV/275.

gelmektedir. Bunu eserine alıp almamakta tereddüt ettiğini söyleyen müellif daha sonra istihare yaptığını ve eserine almasının hayırlı olacağı yönünde işaret belirmesi üzerine aldığı belirtir. Bu rivayet özetle şunları muhtevirdir: “Hz. Peygamber sütten kesilince konuşmaya başladı. Acaip bir kelam söylüyordu: ‘Allahu ekber kebîrâ. Velhamdulillahi kesîrâ...’ Hz. Peygamber büyüüp serpilince günü koyun güden çocuklarıyla birlikte geçirmeye başladı. Birgün çocuklarını koşup gelerek bir adamın onu alıp dağın başına götürdüğünü, göğsünü yardığını, kendilerinin ise bunu görünce koşup gelip durumu haber verdiklerini söylerler.” Halime’nin devamında anlattıklarına göre, eşiyile koşup Hz. Peygamberin yanına varınca onun gülümsediğini ve gözünü göğe dikmiş olduğunu görürler. Onlara yanına üç kişinin gelip, göğsünü yararak kalbini yıkadıklarını ve şeytanın nüfûz ettiği parçayı kalbinden çıkarıp attıklarını, artık şeytanın ona zarar veremeyeceğini söyler. Gelen kimselerin onu nübüvvetle müjdelediklerini de aktarır. Bunu duyan insanlar, cin vs. musallat olmuştur diyerek onu bir kâhine gönderirler. Kâhin başından geçenleri dinleyince ‘bu ileride dininizi yalanlayacak, sizi başka bir dine davet edecek, bu yüzden onu öldürün’ der... Halime Hz. Peygamberi oradan kaçıtır ve evine getirir. Artık bundan sonra hergün iki kişi gelip Hz. Muhammed’in elbiseleri içinde kaybolup giderler... Halime onu Mekke’ye geri götürmeye niyetlenince bir ses duyar: Saadetler sana ey Mekke’nin Bathâ vadisi! Bugün nur geri geliyor...⁶⁴

el-Beyhakî’nin rüyaya verdiği önemi gösteren en önemli delil, *Şuabu’l-Îmân*’da “Rüya Allah’ın nimetlerinden bir nimettir” diye rüyaya dair bir bab açmasıdır. Burada salih rüyanın faziletiyle ilgili hadisleri, Hz. Peygamberin “rüya gören var mı” diye sormasını, konuyla ilgili kıssaları ve çeşitli alimlerce yapılan rüya tabirlerini nakleder. Sonra da rüyayla ilgili haberlerin ve kıssaların oldukça fazla olduğunu ancak bunların bir kısmını zikretmekle yetindiğini söyler.⁶⁵

b) el-Beyhakî ve rüyayla hadisin sıhhatinin tespiti:

el-Beyhakî diğer hadisçiler gibi rüyayla hadis konusunda bazı rivayetler nakletmiştir. Onun naklettikleri diğerlerinin nakilleri gibi ya sahihliğini veya mevzuğunu kabul ettiği veyahutta faziletlerle ilgili olan bir rivayetin durumunu bir de rüyayla ortaya koyma sadedindedir:

ba) Kader hadisi: Kadere dair rivayetler bağlamında el-A’meş vasıtasıyla Abdullah b. Mes’ûd’dan kadere dair bir hadis nakleden el-Beyhakî⁶⁶, daha sonra bu rivayetin doğruluğunu iki rüyayla ortaya koyar:

Ebû Abdillâh el-Esfâtî’den: “Rüyada Hz. Peygamberi gördüm ve kendilerine sordum: “Yâ Rasûlellah! Senden bizlere el-A’meş’in Zeyd b. Vehb vasıtasıyla Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet ettiği kadere dair hadis ulaştı. (Bu doğru mudur?” Rasûlullah şöyle buyurdu: “Evet, onu ben söyledim. Allah el-A’meş’e, Zeyd b. Vehb’e, Abdullah b. Mes’ûd’a rahmet eylesin. Allah, bu hadisi rivayet edenlere rahmet etsin.”⁶⁷

Ebû Dâvûd kanalıyla Muhammed b. Yezîd el-A’ver’den: “Rüyada Hz. Peygamberi gördüm. Ömer b. el-Hattâb ve Ali b. Ebî Tâlib ile birlikte oturmaktaydı. “Yâ Rasûlallah” dedim. “Abdullah b. Mes’ûd’dan gelen hadis, yani kader hadisi doğru ve güvenilir birinin

⁶⁴ Delâilu’n-Nubuvve, I/139-145.

⁶⁵ Bkz. *Şuabu’l-Îmân*, IV/184-95.

⁶⁶ “Sizden biri annesinin karnında 40 günde toplanır (yaratılmaya müsait hale gelir). Sonra orada o kadarlık bir müddette (ikinci 40 günde) kan pıhtısı halini alır. Sonra o kadarlık bir sürenin ardından (üçüncü 40 günde) et parçası halini alır. Sonra (üçüncü devrenin ardından) Allah bir melek gönderir ve ruhunu üfler. Meleğe dört şey(i yazması) emredilir: Ameli, rızkı, eceli, şakî mi saîd mi olacağı. Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin ederim ki: Sizden biri cennetliklerin yaptığını yapar, hattâ cennetle kendisi arasında bir arşından başka mesâfe kalmaz, fakat kitap onu geçmiş bulunur da, cehennemliklerin yaptığını yapar ve cehenneme girer. Ve yine, sizden biriniz cehennemliklerin yaptığını yapar, hatta cehennemle kendisi arasında bir arşından fazla mesafe kalmaz. Fakat kitap onu geçmiş olur da, cennetliklerin yaptığını yapar ve cennete girer.” Muslim, el-Kader (46), bâbu keyfiyyeti’l-halk... (1), rakam: 1; *el-Buhârî*, el-Kader (82), bâb 1, rakam: 6594.

⁶⁷ *Şuabu’l-Îmân*, I/207, rakam: 188; *el-Kadâ ve’l-Kader*, hzr. Ebu’l-Fidâ el-Eserî, Beyrut-1989, s. 62, rakam: 8

haberi midir?” Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Zatından başka ilah olmayan Allah’a and olsun ki, o hadisi ben söyledim.” Hz. Peygamber bu sözünü üç kez tekrar ettikten sonra şöyle buyurdu: “Hadisi olduğu gibi anlattığı için Allah el-A’meş’e mağfiret etsin. el-A’meş’ten önceki ravilere de mağfiret etsin. Keza el-A’meş’ten sonraki ravilere de mağfiret etsin.”⁶⁸

el-Beyhakî, kaderin varlığını isbat etme sadedinde ele aldığı bu kitapta zikrettiği pekçok rivayet yanında sıhhatini kabul ettiği bu rivayetin sağlamasını bir de rüya ile yapmaktadır.

bb) Adil bir hükümdar zamanında doğdum: Hz. Peygamberin Sâsânî hükümdarı Enûşirvân'ı (m. 579) kastederek "ben adil bir hükümdar zamanında doğdum" dediğine dair rivayetin mevzu olduğunu el-Huseyn b. el-Huseyn b. Muhammed el-Halîmî'den (403/1012) nakleden el-Beyhakî sonra şöyle der: "Hocamız Ebû Abdillah el-Hâfız (el-Hâkim en-Neysâbüri) de (405/1014) bu hadisin batıl olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra salihlerden birisi rüyasında Hz. Peygamberi görmüş ve Ebû Abdillah'ın bu hadisle ilgili dediğini Rasûlüllah'a arz etmiş, Allah Rasûlü de bu hadisi tezkib edip batıl olduğunu beyan ederek Ebû Abdillah'ı onaylamış ve şöyle buyurmuştur: "Ben bunu kesinlikle söylemedim."⁶⁹

el-Beyhakî burada da, mevzuluğunu kabul ettiği rivayetin durumunu bir de rüyayla tekid ettirmektedir.

bc) Felakete uğrayana taziyede bulunmak: "Felakete uğrayana taziyeye gidene onun ecrinin bir misli verilir" hadisini çeşitli tariklerle rivayet eden el-Beyhakî, en son olarak bu rivayeti teyid babında *el-Mustedrek* musannifi ve hocası el-Hâkim en-Neysâbüri tarihiyle, sika ve sadûk olduğunu belirttiği Muhammed b. Hârûn el-Fe'fe'den şunu nakleder: "Rüyamda Hz. Peygamberi gördüm. Ona sordum: 'Yâ Rasûlellah! Ali b. Âsım'ın Muhammed b. Sûka tarihiyle rivayet ettiği 'felakete uğrayana taziyede bulunan' hadisi sizden mi gelmektedir?' Hz. Peygamber 'evet' buyurdu. Muhammed b. Hârûn bunu her anlattığında ağlardı."⁷⁰

bd) Meleklerin rahatsız olduğu şey: "Müslümanın kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemesi gerekir" babının en sonunda, konu çerçevesinde zikrettiği meleklerin sarımsak yiyenden rahatsız olmalarına dair hadisin⁷¹ *el-Buhârî* ve *Muslim*'de rivayet edildiğini⁷² söyledikten sonra, sıhhatini bir de rüyaya dayalı olarak ortaya koyar: Ebû Abdillah ed-Dekkâk (415/1024) tarihiyle Sufyân'dan şunu nakleder: "Rüyamda Rasûlüllah'ı gördüm. Kendilerine 'yâ Rasûlallah! Sizden nakledilen 'melekler Ademoğullarının rahatsız olduğu şeyden rahatsızlık duyarlar' rivayeti hakkında ne buyursunuz?' Hz. Peygamber 'doğrudur' buyurdu."⁷³

be) İmamın ardında kıraat etmek: el-Beyhakî imamın ardında kıraatın gerektiğine dair *Kitâbu'l-Kirâe halfe'l-İmâm* adlı kitabında rivayetlerin en sonunda hocası el-Hâkim'in *Târîhu Neysâbüri*'undan nakille Fakih Ebû Zeyd el-Mervezî'den şunu nakleder: "Rüyamda Rasûlüllah'ı gördüm. Mâcân nehrinin aşağısında idi. Kible duvarına yaslanmıştı. Benle Ebu'l-Fadl el-Haddâdî de huzurundaydık. Ben "yâ Rasûlallah! Sizden 'Fâtihatü'l-Kitâb okunmayan namaz olmaz' buyurduğunuz rivayet ediliyor. Bu rivayet doğru mudur?" diye sordum. Hz. Peygamber "evet" buyurdu. Bunun üzerine Ebu'l-Fadl el-Haddâdî'ye dedim ki: "Artık sakın! Çünkü Hz. Peygambere aykırı davranırsan küfre girersin. Zira 'bu hadis Peygamberden sahih olarak gelmiyor' diyordun. Şimdi onu bizzat Rasûlüllah'tan duymuş oldun."⁷⁴

⁶⁸ *Şuabu'l-İmân*, I/207-8, rakam: 189; *el-Kadâ ve'l-Kader*, s. 62, rakam: 9.

⁶⁹ *Şuabu'l-İmân*, IV/305, rakam: 5195.

⁷⁰ *Şuabu'l-İmân*, VII/14, rakam: 9286.

⁷¹ "Bu bitkiden yani sarmısaktan yiyen -Hz. Peygamber ardından soğan ve pırasayı da söyledi- bu mescidimize yaklaşmasın. Çünkü insanların rahatsız oldukları şeyden melekler de rahatsız olurlar."

⁷² Bkz. *el-Buhârî*, el-Ezân (10), bâbu mâ câe fi's-sûm... (160), rakam: 853; *Muslim*, el-Mesâcid (5), bâbu nehyi men ekele sûmen... (17), rakam: 74.

⁷³ *Şuabu'l-İmân*, VII/519-20, rakam: 11190.

⁷⁴ *Kitâbu'l-Kirâe halfe'l-İmâm*, s. 219, rakam: 450.

bf) İki günü eşit olan zarardadır: Abdulazîz b. Ebî Revvâd anlatıyor: “Rüyamda Hz. Peygamberi gördüm. Ona “bana nasihat ediniz yâ Rasûlallah” dedim. Şöyle buyurdular: “İki günü eşit olan aldanmıştır. Günü dünden kötü olan melundur. İlavede bulunmayan insan ziyandadır. Ölüm onun için daha hayırlıdır. Cennete iştiyak duyan hayırlara koşar.”

Aliyyu'l-Kârî'nin belirttiğine göre, bu rivayet sadece Abdulazîz b. Ebî Revvâd'ın uykuda Rasûlüllah'ı göreyerek işittiği hadis olarak nakledilmektedir⁷⁵ ve el-Beyhakî bunu rivayet etmiştir.⁷⁶ Ebû Gudde'ye göre, burada bir yanlışlık söz konusudur.⁷⁷ Çünkü mevzu hadislerle ilgili eserlerde bu kayıt bulunmamaktadır.⁷⁸ Ancak, bunu söyleyen sadece el-Kârî değildir. Ondan önce es-Subkî (771/1369), *İhyâ'* da geçen ve senedlerini bulamadığı hadisler sadedinde bu rivayeti zikretmiş ve Abdulazîz b. Ebî Revvâd'ın bu rüyasının el-Beyhakî'nin *Züh'd*'ünde geçtiğini söylemiştir.⁷⁹ Keza el-İrâkî (806/1403), *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ'* da el-Beyhakî'nin bu rivayeti *Züh'd*'de rivayet ettiğini belirtmiştir.⁸⁰ Kaldı ki diğer rivayetlere bakınca el-Beyhakî'nin bunu rivayet etmesi muhtemel gözükmektedir.⁸¹

c) el-Beyhakî ve rüyada Allah'ın görülmesi:

el-Beyhakî rüyada hadislerin sıhhatinin tespit edilmesine dair rivayetler nakletmek yanında rüyada Allah'ın görülmesine dair de bazı rivayetler nakletmektedir.

ca) Suleyman et-Teymî'nin her secde ve rükûde tesbihati yetmiş kere yaptığını nakleden el-Beyhakî rüyada Allah'ı gören Rakabe'den şunu nakleder: “Rüyamda Rabbu'l-İzze'yi gördüm. Bana dedi ki: İzzetim hakkı için, Süleyman et-Teymî'nin bulunduğu yere ikramda bulunacağım.”⁸²

cb) Haccın fazileti babında Ali b. el-Muvaffak'tan şunu nakleder: “Elli küsûr kez haccettim. Bunların sevaplarını Hz. Peygambere, Hz. Ebûbekr'e, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve babama bağışladım. Arafatta duruşu yapan insanlara ve seslerinin gürültüsüne bakarak “Allahım” dedim. “Bunların içinde haccı kabul olmayan biri varsa, ben bu haccımı ona hibe ediyorum. Sevabı onun olsun.” O gece Muzdelife'de yattım. Rüyamda Rabbimi gördüm. Bana dedi ki: “Ali b. el-Muvaffak! Bana cömertlik mi gösteriyorsun? Arafat'ta vakfede duran herkesi bağışladım. Bir onlar kadarını keza bir onlar kadarını daha bağışladım. Bir de bunun toplamının bir o kadarını bağışladım. Herkese ailesindekilere,

⁷⁵ Bu kayıt yanlıştır çünkü es-Sehâvî bunu başka bir tariikle vermektedir. Bkz. es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene*, hzr. Muhammed Osman el-Hat, Beyrut-1994, s. 471.

⁷⁶ Bkz. el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, hzr. Muhammed Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut-1986, s. 316, rakam: 457; *el-Masnû'*, hzr. Ebû Gudde, Beyrut-1994, s. 174, rakam: 311.

⁷⁷ Bkz. el-Kârî, *el-Masnû'* dipnotu, s. 174-5.

⁷⁸ Bkz. es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene*, s. 471; rakam: 1080; el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/233, rakam: 2406 (el-Kârî'den alıntı yapmasına rağmen el-Beyhakî'den bahsetmez).

⁷⁹ es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, VI/376.

⁸⁰ Bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, İstanbul-1985, IV/326. Rivayet *Kitâbü'z-Züh'd*'de geçmemektedir. Hadisi el-Beyhakî'nin *Züh'd*'üne nisbet edilip te onda geçmeyen rivayetler kapsamında *Kitâbü'z-Züh'd*'ün sonuna ekleyen Âmir Ahmed Haydar'ın naklettiği değerlendirmeler için bkz. el-Beyhakî, *Kitâbü'z-Züh'd*, İstanbul-2000, s. 275-6. Kitabın 274-6. sayfalarına bakılacak olursa kitabı tahkik eden Haydar'ın *Kitâbü'z-Züh'd*'e nisbet edilip te onda bulunmayan altı rivayet tespit ettiği görülecektir. Kaldı ki, bu durum sadece el-Beyhakî'nin *Züh'd*'ünde rastlanan bir durum değildir. Bu da eldeki nüshaların ne kadar güven telkin ettiği sorusunu gündeme getirmektedir. Tüm bunlara rağmen, bu bilginin yanlış olma ihtimali de vardır.

⁸¹ *Şuabu'l-İmân*'da “Yemek yedirmek su içirmek” babının son kısmında el-Beyhakî, hocası el-Hâkim'in yüzünde çıkan yarayı bütün yolları deneyerek tedavi etmeye çalışmasına rağmen başarılı olamadığını, bir sene süren bu rahatsızlık sonunda bir cuma günü Ebû Osman es-Sâbûnî'ye gittiğini ve onun cemaatla birlikte dua ettiğini aktardıktan sonra şöyle der: *Bir sonraki cuma olunca bir kadın bir kağıt getirdi. Burada dediğine göre, önceki cuma duadan sonra evine dönünce el-Hâkim için Allah'a samimi bir şekilde bol bol dua etmiş ve Hz. Peygamberi rüyasında görmüş. Hz. Peygamber ona 'Hâkim'e söyleyin, müslümanlara su ikram etsin.' Kağıt el-Hâkim'e getirilince ibriği istedi ve kağıdı içine attı. İnsanlar da sudan içtiler. Bir hafta geçmeden el-Hâkim'in yüzünde iyileşme alametleri belirdi ve bu yaralar kaybolup gitti, yüzü eski haline döndü. Bundan sonra da yıllarca yaşadı.* (Bkz. el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, III/221-2). el-Beyhakî burada konuyla ilgili gerekli nakilleri yaptıktan sonra destekleyici mahiyette Hz. Peygamberin bir tavsiyesini aktarmaktadır. Bu, her ne kadar hadis tashihi veya ravinin durumunu tesbitle ilgili bir husus içermiyorsa da, konunun teyidi babında rüyanın aktarılması önemlidir.

⁸² *Şuabu'l-İmân*, III/164, rakam: 3222. Rüyada Allah'ı görmekle ilgili başka bir rivayet için bkz. III/502, rakam: 4202.

yakınlarına ve komşularına şefaathçi olması yetkisi verdim. Ben muttakilerin sığınağımı, mağfiret edenim.”⁸³

d) el-Beyhakî'nin ölen kimselerle ilgili rüya nakilleri:

el-Beyhakî *Şuabu'l-Îmân*'da ölen kimselerin ahiretten verdikleri haberlere de geniş yer verir. Bir konuyla ilgili ayet ve hadisler yanında diğer rivayetleri zikrederken teyid babında ölmüş kimselerin rüyada görülmesine dair haberleri de nakleder. Haberleri verenlerin bir kısmı kafirdir.

da) Kafir veya müslüman kişinin yaptığı iyiliğin karşılığını göreceğine dair rivayetlerden sonra bunu teyid etme babında şunu nakleder: *Ebû Leheb ölünce, ailesinden biri onu çok kötü bir durumda gördü. Ona “neyle karşılaştın?” diye sordu. O da şöyle dedi: “Sizlerden ayrıldıktan sonra ümid verici hiçbirşey görmedim. Ancak, (Hz. Peygamberin süt annesi) Suveybe'yi azad ettiğim için şuramdan bana su veriliyor.” Böyle dedikten sonra baş parmağı ile diğer parmağı arasındaki boşluğu gösterdi.*⁸⁴

db) Kur'ân'ı ta'zim etme babında şunu nakleder: Amr b. Murre'den: “*Kur'ân okumak istediğimde kendi kendime dedim ki: “Hangisini yapayım: İnsanlara hadis mi rivayet edeyim, yoksa Kur'ân mı okuyayım?” Rüyamda bir adam gördüm. Beraberinde çok güzel bir elbise vardı. Mescide girdi. Hadisçilerin yanından geçip Kur'ân okuyanların yanına vardı. Elbiseyi onlara verdi. Bunun üzerine ben de Kur'ân okumaya başladım.*”⁸⁵

dc) Allah'a tevekkül babında Saîd b. el-Museyyeb'den şunu nakleder: “*Selman ve Abdullah b. Selâm karşılaştılar. Biri arkadaşına dedi ki: “Eğer Allah'a benden önce kavuşursan ne ile karşılaştığını bana haber ver.” Öteki: “Ölümler dirilerle görüşürler mi ki” diye sordu. O da “evet” dedi. “Muvahhidlerin ruhları cennettedir ve onlar diledikleri yere giderler.” Biri diğer arkadaşından önce vefat etti. Sağ olan vefat edeni rüyada görüp ona durumu sordu. O da şöyle dedi: “Allah'a tevekkül et ve bununla mutlu ol, sevin. Çünkü ben burada tevekkül gibi bir şey görmedim.*”⁸⁶

3.Değerlendirme:

Makalemizin başında zikrettiğimiz örnekler değerlendirildiğinde, aktarılan birkaç misalin bütün hadis külliyyatı içinde çok küçük bir yer tuttuğu görülmektedir. Ayrıca, bu rivayetler, herhangi bir konuyu temellendirmede delil olarak kullanılmamıştır. Bunlar zaten zikredilmiş olan delillerin desteklenmesi sadedinde zikredilmişlerdir. Örneğin, bir raviyle ilgili değerlendirmeyi aktaran Muslim, onun zayıf biri olduğunu önce belirtmiş ve bunu teyid etmek için bu rivayeti de aktarmıştır. Diğer ravilerle ilgili değerlendirmeler de bu kabil örneklerdendir. Bunlarla herhangi bir ravinin güvenilir olup olmadığı tespit edilmemektedir. Bilakis, bunlar, raviyle ilgili değerlendirmenin teyidi yönünde yardımcı malzeme olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde, rüyayla ilgili hadisleri nakleden hadisçiler de bunları bir konuyu temellendirmede delil olarak almamışlardır. Müstakil olarak ele aldıkları konuyla ilgili delilleri zikrettikten sonra, bunları destekleme babında zikretmişler; çoğunlukla da konunun sonlarına serpiştirmişlerdir. Ayrıca, İbn Arabî'nin rüyayla hadisin sıhhatini tespit etme değerlendirmesini bir tenkide tabi tutmadan eserine alan el-Aclûnî de kitabında hadisleri zahiri şartlara göre değerlendirmiş, rüyayla sıhhat testine tabi tutmamıştır. Tüm bunların yanında, bizim görebildiğimiz örneklerin hiçbirinde ahkâma veya itikâda yönelik bir husus yer almamaktadır. Bunlar *fedaille* ilgili konularda veya *ravi tahlilleriyle* alakalıdır.

el-Beyhakî'nin bu tablodaki yerine gelince: el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ* gibi eserlerinde hadislerin alınmasında gerekli olan şartları yerine getirmeye çalışırken, konulu

⁸³ *Şuabu'l-Îmân*, III/502, rakam: 4202.

⁸⁴ *Şuabu'l-Îmân*, I/261, rakam: 281. Keza bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut-Tsz., I/261.

⁸⁵ *Şuabu'l-Îmân*, II/405, rakam: 2210.

⁸⁶ *Şuabu'l-Îmân*, II/121, rakam: 1355. Başkalarını rüyada görmeye misaller: *Şuabu'l-Îmân*, I/437; II/25, 39, 358-9, 486; III/502 (Buradaki rivayette bir gencin 70 veya 80 kez haccettiğinden bahsedilir. Genç bir insanın bu kadar haccetmiş olmasının imkaniyeti ise göz önünde bulundurulmamıştır); V/317; VI/208, 296-7; VII/7-8, 17-9, 404.

çalışmalarında aynı hassasiyeti gösterdiğini söylemek zordur. Bu nedenle *Delâilu'n-Nubuvve* gibi Hz. Peygamberin nübüvvet alametlerini anlatmak için yazdığı kitapta adeta bulunduğu bütün malzemeyi değerlendirmeye çalışmış⁸⁷, bu meyanda zikrettiği rivayetler nedeniyle tenkide maruz kalmıştır. Bir ahlak kitabı olma özelliğini taşıyan *Şuabu'l-Îmân* ise, (aynı düşüncelerle) içindeki her bir bölüme, bulunan herbir rivayetin alınması suretiyle telif edilmiştir.⁸⁸ İbnu'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Mevdüat*'ında geçen hadislerin büyük bölümünün *Şuabu'l-Îmân* rivayeti olması durumu göstermeye yetmektedir. Aynı durum, konulu çalışmaları olan *el-Esmâ ve's-Sifât*, *Kitâbu'l-Kadâ ve'l-Kader*, *Kitâbu'l-Ba's ve'n-Nuşûr* gibi kitaplarında da görülür. Dolayısıyla, el-Beyhakî'nin usûl ve furûya dair eserlerde mevzu rivayetler almadığını, fedâille ilgili rivayetlerde ise müsamahakar davrandığını söylemesine rağmen, bunu ne kadar başarabildiği tartışmaya açık bir konudur.⁸⁹

el-Beyhakî'nin naklettiği, gerek hadislerin sıhhatinin rüyada Hz. Peygambere sorulması ve gerekse diğer rüyayla ilgili rivayetlere gelince, bunlar konuyu tamamlama kabilinden zikredilen rivayetlerdir. Dikkatimizi çeken husus, bunların hiçbir zaman konunun temellendirilmesinde delil olarak kullanılmadığı, pekiştirme amacıyla zikredildiğidir.

el-Beyhakî'nin, bugün bizler için pek makul gözükmeyen rivayetlere kitaplarında yer vermesine gelince; bunda, yaşadığı dönemdeki insanların kainat tasavvurları yanında tasavvuf çevresinde bulunmasının da etkili olduğu söylenebilir. Eserlerinde bir mutasavvıf gibi, sufilerden çokca nakillerde bulunması; *Kitâbü'z-Zühûd*'ü telif etmesi ile *Şuabu'l-Îmân*'ın bir nevi tasavvuf kitabı formunda olması bu yönünü göstermektedir. Keza hocalarından

⁸⁷ Örnek: el-Fadl b. Abbas şöyle der: "Hz. Peygamberi yıkarken hangi uzvunu yıkamak için kaldırmak istersek kendisi kalkıyordu. S'ra avret mahallini yıkamaya gelince, evin bir köşesinden "peygamberinizin avretini açmayın" diye bir ses işittik." Bkz. *Delâilu'n-Nubuvve*, VII/244. Aynı sayfada yer alan ilginç rivayetlerden birinde, Hz. Peygamberin avretini görenin gözlerini kaybedeceğini buyurduğu geçer.

⁸⁸ Hz. Peygamberin doğduğu gece meydana gelen harikulade hallerle ilgili haberin el-Beyhakî'nin *Delâiu'n-Nubuvve*'si (I/80 vd.), İbn Cerir'in *Târih'i* ile *ez-Zurkânî'nin Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledunniye*'sinde vb. eserlerde geçmesini değerlendiren Ebû Gudde bu eser sahiplerinin konuyla ilgili her rivayeti eserlerine aldıklarını, bunların muradlarının onları tashih etmek ve kabul etmek anlamına gelmediğini söyler. Bkz, el-Kâri', *el-Masnu'* dipnotu, s. 18-9. Bu yaklaşımı aşağıda sunacağımız çeşitli alanlarda yazılmış kitaplarda da görmekteyiz ancak, bunları nakleden müelliflerin bir nebze de olsa naklettikleri rivayetlerin sıhhatini benimsedikleri açıktır. Zira, gördükleri halde nakletmedikleri rivayetler de vardır. Örnekler: 1-et-Taberî (310/922): "Bu kitabımızda geçmiş milletlerden bazı haberler naklettik. Sihatine bakan bir taraf göremeyeceğinden, gerçekliği yönünde bir anlam veremeyeceğinden dolayı, okuyucu bunları kabul etmeyecek, dinleyen de saçma bulacaktır. Ancak şu bilinmelidir: Bu haberler bizim tarafımızdan getirilmiş değiller. Nakledenleri tarafından bizlere ulaştırılmışlardır. Biz sadece, bize ulaştırıldığı şekilde naklettik." et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Kahire-Tsz, I/8. 2-Yâkût el-Hamevî (626/1229): "Eğer bunlar gerçek ise biz bunlardan isabet edenin sevabını aldık demektir. Batıl iseler bunları zikretmemde yine de bir haklılık payı vardır. Çünkü ben nasıl bulduysam o şekilde naklettim. Ben nakillerimde doğruyum. Bunları zikrettim ki doğru olsun batıl olsun söylenen şeyler bilinsin. Zira bir insan nasıl ki 'Zeyd'in yalan söylediğini işittim' derse, ben de yalancının yalanının nasıl bir yalan olduğunun bilinmesini istedim." el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, thk. Abdulazîz el-Cundî, Beyrut-1990, I/27-8. 3-es-Suyûtî (911/1505): "Bu ve önceki iki rivayette son derece nekâret vardır. Kitabımda bunlardan daha çok munker olan bir rivayet zikretmedim. Gönlüm bunların buraya alınmasından hoşnud değil ancak ben bunları zikretmekte Ebû Nuaym'a tabi oldum." es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut-Tsz., I/47-9.

⁸⁹ Nitekim Ebu'l-Feyz Ahmed b. es-Siddik el-Ğumârî *el-Câmiu's-Sağîr*'de el-Beyhakî'den alıntıyla nakledilen "beliğ konuşmanın afeti insanın kendisini övmesi, kahramanlığın afeti insanın haddi aşmasıdır..." (*Şuabu'l-Îmân*, IV/157-8, rakam: 4647; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Tsz., I/49-51) hadisiyle ilgili olarak şöyle söyler: "Müellif (es-Suyûtî) çok defa el-Beyhakî'nin 'mevzu olduğunu bildiği hadisi rivayet etmediği' sözüne itimad etmektedir. Oysa durum böyle değildir. Bilakis çok defa mevzu rivayet nakletmektedir." el-Ğumârî, es-Suyûtî'nin el-Beyhakî'nin *Delâil*'ine atfederek zikrettiği (es-Suyûtî, *Leâlî*, II/443; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, III/547, rakam: 4278) "dünya yedibin yıldır. Ben son bininci yıldayım" hadisi için de şöyle söyler: "Hafızlar bu hadise mevzudur demişlerdir. Müellif (es-Suyûtî) bizim asrımızda yaşamış olsaydı bunu zikretmekten utanırdı. Mevzu olduğunu bildiği hadisi tahric etmediğini belirten el-Beyhakî için de aynı şey söz konusudur." Yine el-Ğumârî, es-Suyûtî'nin *el-Câmiu's-Sağîr*'de el-Beyhakî'nin *es-Sunenü'l-Kubrâ*'sına (VII/134-5; el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV/379) atfen zikrettiği "Araplar birbirlerinin, Arap olmayanlar da birbirlerinin dengidir. Oymacılar ile hacamat yapanlar bunun dışındadır" hadisi için de şöyle söyler: "Sunen'inde bu hadisi rivayet eden el-Beyhakî'ye hayret doğrusu! Kendisi mevzu olduğunu bildiği bir hadisi rivayet etmediğini iddia etmektedir ancak bu hadisin mevzu olduğunda hadis talibi bile şüphe etmez." Bkz. el-Leknevî, *el-Ecvibetu'l-Fâdila li'l-Es'ileti'l-Aşeretü'l-Kâmile*, hzr. Ebû Gudde, Beyrut-1994, s. 79 (Muhakkikin el-Ğumârî, *el-Muğîr ale'l-Ehâdisi'l-Mevdüa fi'l-Câmi's-Sağîr*, s. 6, 48, 73'den nakli). el-Ğumârî'nin el-Beyhakî ile ilgili diğer tenkidleri zikri geçen kitabının 9, 26, 35, 77, 79, 102. sayfalarında görülebilir.

bazılarının tasavvuf büyüğü oluşu⁹⁰ dikkat çekicidir.⁹¹ Bunlardan etkilendiği ve insanları iyi kulluğa götürdüğüne inandığı rivayetleri kabul hususunda onların bakış açısını benimsediği söylenebilir.⁹²

Bununla beraber, Hz. Peygamberin fiilî vazifesi, teşrî namına ortaya koyacakları vefatıyla birlikte bitmiştir. Aksinin düşünülmesi durumunda Hz. Peygamberin dini kemâle erdirmeden bir takım eksiklikler bırakarak vefat ettiği ve bunların bilahere görülen rüyalarla tamamlanacağı anlamına gelir. Bunun ölçütlerini koymak ise mümkün değildir. Rüya bir takım kriterlerle teste tabi tutulabilecek bir olgu değildir. Bunların yanında, rüyalarında Hz. Peygamberi gördüklerini ve ondan bir takım buyruklar aldıklarını söyleyen insanların kimi gördüklerini tespit etmek de mümkün değildir. Kendilerine buyrulduğunu söyledikleri hususları sağlıklı bir şekilde akıllarında tutup tutmadıkları (zabtedip edemedikleri), hayal dünyalarında yaşadıkları bir takım şeyleri rüyalarında görüp görmedikleri de belli değildir. Ayrıca, bizler bir insanın sahabi olması için bir takım kriterler uygulamaktayız. Bu kriterlere bakarak Hz. Peygamberden hadis nakleden kimsenin gerçekten onunla görüşüp görüşmediğini göz önünde bulundurarak hadisin sıhhati ve nasıl alınmış olabileceği hususunda bir takım öngörülerde bulunuyoruz. Rüya Hz. Peygamberden hadis aldığı söyleyen kimsenin gerçekten Rasûlullah'tan hadis alıp almadığını tespit etme imkanımız, onun yalan söyleyip söylemediğini ortaya çıkarmamız mümkün değildir. Anlatacakları, sıhhat testine tabi tutulamayacağından elbette geçerli olmayacaktır. Kaldı ki, Hz. Peygamberden hadis almanın yolu onun sağlığıyla kayıtlıdır. Vefat etmesiyle birlikte bu kapı kapanmış, sahabi olma dönemi sona ermiştir. Bu kapının açılması durumunda, pekçok kimsenin Rasûlullah'tan rüyada hadis aldığı söyleyerek ortaya çıkacağı, tahmini zor olmayan bir husustur.⁹³

⁹⁰ Nitekim, el-Kuşeyrî'nin hocası Ebû Alî ed-Dekkâk, *el-Hâkâik ve Tabakâtu's-Süfiyye*'nin sahibi Ebû Abdurrahman es-Sülemî keza iyi bir süfi olduğu anlaşılan el-Hâkîm'in hocaları arasında yer aldığı görülmektedir. Bkz. el-Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 19.

⁹¹ Bir örnek olması açısından şunu zikredebiliriz: el-Beyhakî hamileliğin en uzun süresinin ne kadar olabileceğine dair babta Hâşim b. Yahya el-Ferrâ el-Mucâşî'den şöyle bir rivayet nakleder: *Mâlik b. Dînâr birgün otururken bir adam çıkageldi ve "Ebû Yahya! Çok büyük bir sıkıntı içindeyim. Dört yıldır hamile olan bir kadına dua eder misiniz" dedi. Mâlik bu söz üzerine kızdı ve mushafı kapattı. Ardından "Bu insanlar beni peygamber olarak mı görüyorlar" dedi ve dua etti. Ardından da "Allahım! Bu kadının karnında gaz varsa onu çıkar. Şayet karnındaki kıza, oğlana çevir. Sen dilediğini siler ve yerleştirirsin. Senin yanında Ummu'l-Kitâb var." Mâlik bunun peşinden ellerini kaldırdı. Cemaat ta kaldırdı. Bu arada bir haberci geldi ve "hanımının yanına koş" dedi. Adam da koşup gitti. Mâlik ellerini indirmedi adam mescidin kapısından boynunda kısa kıvrık saçlı, dişleri çıkmış, göbek bağı kesilmemiş dört yaşında bir oğlan çocuğu olduğu halde içeri girdi. es-Sunenu'-Kubrâ, VII/443. Yine bu babta sufi geleneğinde geniş yer bulan mübalağa el-Beyhakî'de de görülür. Örnekler: a) Mu'temir b. Suleyman Muhammed b. Abdil'alâ'ya der ki: "Bizim aileden olmasaydın babamın durumunu sana asla anlatmazdım: Babam kırk yıl süreyle birgün oruç tuttu, bir gün iftar. Sabah namazını da yatsının abdestiyle kıları." *Şuabu'l-İmân*, III/164, rakam: 3220. Aynı sayfada Ebû İshâk es-Sebî'nin kırk yıldır gözlerinin uyumadığı geçer. Keza bkz. ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, V/396. Bu rivayete göre, babası geceleri hiç tuvalet ihtiyacı olmayan bir insandı. Ayrıca geceleri uyumayan bu insanın uyku ihtiyacını ne zaman karşıladığı sorusu akıllara takılmaktadır. b) "el-Hasanu'l-Basrî otuz yıl hiç gülmedi. Kırk yıl da şaka yapmadı." *Şuabu'l-İmân*, IV/265, rakam: 5028 c) "Yezîd er-Rekâşî'nin nefsi kırk yıl susuzluk çekti. (Soğuk su içmedi)." a.g.e., III/413-4, rakam: 3932. d) Ebû Cuheyfe'den: "Hz. Peygamberin kıyamet günü en çok açlık çekeceklerin dünyada en çok karınlarını doyuranlar olduğunu buyurduğunu işittikten sonra otuz sene karnımı doyurmadım." a.g.e., V/26, rakam: 5642.*

⁹² Şu örnekler bu çerçevede değerlendirilirse durum daha rahat anlaşılır: 1-Hz. Âişe döneminde bir çaylağın bir gelinin gerdanlığını kapması, insanların ise bir kadını sen çaldın diye suçlaması, onun da Allah'a tazarruda bulunması ve çaylağın gerdanlığı geri getirip suçlayan kimselerin ortasına atması. *Şuabu'l-İmân*, II/34, rakam: 1095. 2-Seferde kölesinin atıyla birlikte kaçması üzerine sahibinin Allah'a münacatta bulunması ve kölesinin atın yularıyla elleri arkadan bağlı olarak atla birlikte çıkagelmesi. a.g.e., II/34, rakam: 1096. 3-Bağırsakları dışarı dökülen adamın bunları karnına tıkip sarığıyla bağlaması ve sonra cihada devam edip on kafir öldürmesi. a.g.e., IV/57, rakam: 4324. 4-Müslümanların yakaladıkları son derece yoldan çıkmış kafir meliği büyük bir ibriğin içine koymaları, azabın acısını tatması için ibriğin altına ateş serpmeleri, meliğin de tapındığı ilahlara tek tek niyazda bulunup kendisini buradan kurtarmalarını istemesi, bunlardan bir çare görmeyince başını göğe çevirip Allah'a yönelmesi ve bunun akabinde gökten yağın kuvvetli bir yağmurla ateşin sönmesi, ardından eser kuvvetli bir rüzgarla ibriğin gökle yer arasında yuvarlanmaya başlaması, adamın içinde yuvarlanırken lâ ilâhe illallah demesi, kendisini içinden çıkaranlara iman etmelerini söylemesi. a.g.e., V/416, rakam: 7113.

⁹³ Bkz. es-Sehâvî, *el-Fetâva'l-Hadisîyye*, hzr. Ali Rıdâ b. Abdillâh, Beyrut-1995, s. 221-2, rakam: 49; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî el-Mukaddime*, I/244-5; el-Kâsîmî, *Kavâidu't-Tahtîs*, s. 192; Sakallı, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, s. 103-4; Ahmed, *el-Murtazâ ez-Zeyn, Menâhîcu'l-Muhaddisîn fî Takvîyeti'l-Ehâdisi'l-Hasene ve'd-Daîfe*, s. 30-1; Bkz. el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdüa*, Beyrut-1985, I/79, rakam: 58.

Makalemizi bazı tespitlerle bitirelim:

a) Rüyayla alındığı belirtilen hadisler ile ravilerin durumlarını anlatan örnekler herhangi bir konuda temel alınmış deliller değildir. Bunlar destekleme kabilinden zikredilmişler, çoğunlukla da konuyu tezyin babında aktarılmışlardır. Dolayısıyla, bu örneklere bakarak hadisçilerin koymuş oldukları kuralları kendilerinin çiğnediği söylenemez. Nitekim, zikrettiğimiz örneklerin sahibi olan Muslim, el-Hafîb gibi hadisçiler naklettikleri rivayetleri zahiri şartlarını yerine getirerek aktarmışlardır. Keza, İbn Arabî'nin rüyayla hadis tashihi görüşünü nakleden el-Aclûnî de kitabında zahirî şartlara bağlı kalmıştır. Dolayısıyla hadisçilerin *sadece* rüyaya dayalı olarak durumunu tespit ettikleri tek bir rivayet yoktur. İlgili rivayetlerin büyük çoğunluğu ahlakî boyutlu rivayetlerdir.

b) Çok az sayıdaki hadisçinin az da olsa bu tür rivayetlere eserlerinde yer vermesi, onların rivayetlerin tetkikinde gerekli hassasiyeti gösterip göstermedikleri endişesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla, bu tür rivayetler, hadisçilerin bütününe yönelik güven duygusunu zedelemiştir.

c) Bu tür rivayetlerin insanların din anlayışları üzerinde etkili olduğu açıktır. Dinin zahiri delillerini bırakarak insanları rüya vb. kontrol ve doğruluğunu tespit etme imkanı olmayan yollara sevk etmiştir. Özellikle tasavvuf çevrelerindeki insanların buna aşırı meyletmelerinde bu tür rivayetlerin katkısı olduğu barizdir. Böylesi rivayetleri eserlerine alan hadisçilerin sufi meşrepte olmaları da bu gerçeği göstermektedir. el-Beyhakî, es-Sûyûtî gibi.

d) Bu rivayetler, insanları hazırcılığa ve tembelleğe itmiştir. Çünkü, bir rivayetin durumunu uğraşp tetkik etmek gibi zorlu bir yol yerine iki rekat namaz kılarak istihareyle hem de dinlenerek problemi çözmek daha kolay gelmiştir. Ayrıca, cehaletin yerleşmesinde bir etken olmuştur.

e) “Sünnet, ancak Hz. Peygamberin kendi döneminde teşekkül etmiş ve olup bitmiş bir olgudur. Hz. Peygamber’in vefatından sonra -keşf, ilham ve rüya yoluyla- artık yeni bir “Peygamber Sünneti” ihdas ve icad etmek mümkün değildir.”⁹⁴

f) Bu konu suistimallere açıktır. Böyle bir yola cevaz verilmesi durumunda, Hz. Peygamberi gördüğünü söyleyen insanların aktaracakları şeylerle karşı karşıya kalırız. Biz bunların sadık rüya olduğunu nasıl tespit edeceğiz? Oysa din zahire göre hükmeder. Ayrıca yeni bir sorunla daha karşı karşıya kalırız: Sahabinin tanımı. Çünkü Hz. Peygamberden birşeyler öğrendiklerini söyleyen bu insanların sahabi sayılıp sayılamayacağı sorunu ortaya çıkacaktır.

g) Dinin ikinci kaynağını oluşturan hadislerin sıhhat çalışmasını yürüten ve bu yönüyle dine büyük bir hizmet etmiş olan hadisçilerin kitaplarında, kendilerinin Hz. Peygambere sorarak sıhhat tespiti yaptırduklarına dair tek bir örnek yoktur. Bu durum, ilgili rivayetlerin tamamının mevzu olduğu veya bunları anlatanların yalan söyledikleri veyahutta en azından bir kısmının vehimle böyle dedikleri ihtimalini gündeme getirmektedir. Bunun yanında, hadisçiler neden böyle bir mazhariyete sahip olamadılar, makamları düşük olduğundan mı bir kez olsun Hz. Peygamberle hadis tedkik dersi yapamadılar, diye de akla gelmektedir. Ayrıca onlar, önemsiz bir iş mi yapıyorlardı ki, Hz. Peygamber onlara değil de başkalarına görünüyordu? Veyahutta buna imkanları vardı da, hadisçiler bu kestirme ve çilesiz yolu neden kullanmadılar?

h) “Keşf veya rüya yoluyla Hz. Peygamberden hadis almak mümkün ise, niçin bugün İslam dünyasının karşı karşıya bulunduğu meselelerin çözümü doğrudan Hz. Peygamberden - yine keşf ve rüya yolu ile- alınmamaktadır?”⁹⁵

⁹⁴ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara-1996, s. 111. Benzer bir değerlendirme için bkz. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin...*, s. 49.

⁹⁵ Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 109.

Sonuç olarak, “beni rüyada gören hakikaten görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklime giremez”⁹⁶, “salih rüya nübüvvetin kırkaltıda bir cüz’üdür”⁹⁷ gibi rivayetlerin rüyayla ilgili rivayetlerin aktarılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, İbrahim Canan’ın şu görüşlerine tamamıyla katılıyoruz: “Bazı kitaplarda rastlanan mükaşefe ve rüya yoluyla Hz. Peygamberden telakki edildiği söylenen sözlere hadis denemez, onların, dini hiçbir değeri yoktur. Rüyayı sâdika hak ise de, sika bir kimse rüyasında Rasûlullah’dan bazı sözler öğrenmiş olsa da buna hadis denemez. Rüya sadece gören kimse için bir kıymet taşır. Halbuki hadis kıyamete kadar, herkes için din ortaya koyar. Bunun yolu da objektif şartlara ve belli kaidelere göre, her zaman kontrolü, tahkiki mümkün olan rivayetten geçer. Bunun aksini söyleyen ve sübjektiviteyi esas alan tek bir sünnî muhaddis çıkmamıştır.”⁹⁸

⁹⁶ *el-Buhârî*, et-Ta’bîr (91), bâbu men ra’e’n-Nebî fi’l-menâm (10), rakam: 6994.

⁹⁷ Bkz. *el-Buhârî*, et-Ta’bîr (91), bâbu ru’ya’s-sâlihîn (2), rakam: 6983; bâbu men raa’n-Nebî... (10), rakam: 6994.

⁹⁸ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara-1988, II/68.